

Sint-Martinuskerk van Zaventem

Beschermd als Monument bij KB van 25 maart 1938

BEHEERSPLAN

01.07.2016

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

Vlaanderen
is erfgoed

**Agentschap
Onroerend
Erfgoed**

ONROEREND ERFGOED VLAAMS-BRABANT

Diestsepoort 6, bus 94
3000 Leuven

TV EBTCA bvba en **STUDIO ROMA** cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

Copyright © **STUDIO ROMA** cvba

Gebruik van dit document valt onder de strikte beperkingen van het auteursrecht; in het bijzonder wordt er gewezen op de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van resultaten uit dit document.

Alle foto's en tekeningen in onderhavig document zijn, tenzij anders vermeld, gemaakt door Studio Roma cvba

Kessel-Lo, juli 2016

BEHEERSPLAN

SINT-MARTINUSKERK TE ZAVENTEM

Kerkplein z.n., 1920 Zaventem

Beschermd als Monument bij KB van 25 maart 1938

Datum

01.07.2016

Opdrachtgever

Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem
Kerkplein 16
1930 Zaventem

Subsidiërende Overheid

Agentschap Onroerend Erfgoed, Afdeling Vlaams-Brabant
Diestsepoort 6, bus 94
3000 Leuven

Auteur

TV EBTCA bvba en STUDIO ROMA cvba
Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

Marc Vanderauwera, ir. arch., ms in conservation
Koen Aertgeerts, arch., ms in conservation

INHOUDSTAFEL

I. IDENTIFICATIE VAN HET MONUMENT	7
A. Afbakening van het beschermde onroerend erfgoed	8
B. Identificatie van het beschermde onroerend erfgoed	9
C. Administratieve Gegevens	9
D. Onroerend Erfgoed	10
E. Aanleiding van het beheersplan	11
F. Doel van het beheersplan	11
G. Voorstelling van het Monument	12
II. BOUWHISTORISCHE NOTA	15
A. Inleiding	16
B. Grondplan en typologie	17
C. Bouwgeschiedenis	18
III. INVENTARIS	25
A. Overzicht van de inventarissen in bijlage	27
IV. ERFGOEDWAARDE	29
A. Erfgoedwaardes volgens het beschermingsbesluit	30
B. Erfgoedwaardebepaling	31
C. Besluit Erfgoedwaarde	33
V. VISIE OP HET BEHEER	35
A. Inleiding	36
B. Goedgekeurd kerkenplan	36
C. Visie op het beheer	37
D. Hoofddoelstelling	37
E. Nevendoelstelling	37

VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN	39	VIII. BIJLAGEN	89
1. maatregelen voorafgaand aan het beheersplan	41	Bijlage 1: Afbakening van gebied waarvoor beheersplan werd opgemaakt	
A. Chronologische lijst van reeds uitgevoerde maatregelen	42	Bijlage 2: Lijst met werken waarvoor een premie kan aangevraagd worden	
B. Bouwhistorisch, -archeologisch en materiaaltechnisch onderzoek, 2012	42	Bijlage 3: Lijst met werken die vrijgesteld zijn van toelating	
C. Inventaris Instandhoudingswerken dd.27/09/2013	46	Bijlage 4: Lijst met werken aan cultuurgooederen	
D. Stabiliteit-technisch onderzoek, 2016	48	Bijlage 5: Goedgekeurd Kerkenplan	
2. Uitvoering van de visie op het beheer m.b.t. onderhoud	51	INVENTARISSEN	
A. Beheersplan	52	Bouwkundige Inventaris	
B. HeRHaandelijke inspecties	53	Inventaris Interieurelementen Onroerend door Aard	
C. Uitvoeren van (Voor-) onderzoeken	54	Inventaris Schrijnwerk	
3. Dringende onderhoudsmaatregelen op korte termijn	57	Inventaris Cultuurgooederen	
A. Onderhoudswerken i.f.v. vochtproblemen (SDE 01)	58	Inventaris Overige Kunst- en Cultusobjecten	
B. Onderhoudswerken i.f.v. stabiliteitsproblemen (SDE 02)	59		
C. Onderhoudswerken herstellen vochtschade (SDI 01)	60		
D. Onvoorziene dringende onderhoudswerken (SDX XX)	61		
4. Voorziene restauratiewerken voor behoud en waardeversterking op middellange termijn	63		
A. Restauratiewerken aan de daken en zolders (BRD 01)	64		
B. Technische Installaties (BRD 02)	66		
C. Interieurrestauratie (BRD 03)	68		
D. Glas-in-lood Restauratie (BRD 04)	70		
E. Restauratie van het Orgel (BRD 06)	72		
5. Valorisatie van het kerkgebouw	75		
A. Openstellen van het kerkgebouw	77		
6. Lijst met subsidiëerbare werken	79		
VII. OPVOLGING, EVALUATIE EN CONCLUSIES	85		
A. Beheren van de Sint-Martinuskerk	87		
B. Opvolging en evaluatie	87		

I. IDENTIFICATIE VAN HET MONUMENT

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en STUDIO ROMA cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

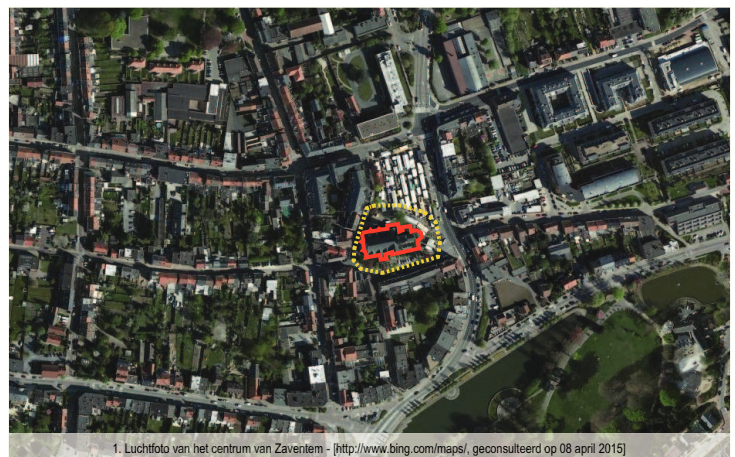
A. Afbakening van het beschermd onroerend erfgoed

Het beschermd monument in zijn omgeving

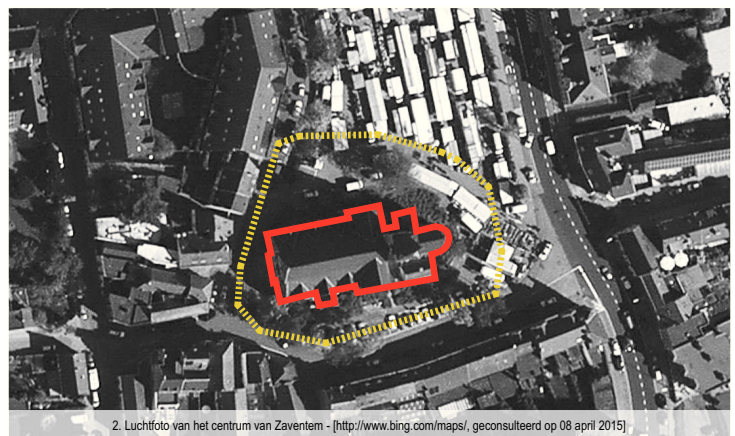
Het betreft de Sint-Martinuskerk te Zaventem, gelegen op het kerkplein. De afbakening van de bescherming omvat de kerk zelf (zie ook I.C en IV.A).

Minstens tot 1930 was rondom de Sint-Martinuskerk een kerkhof met kerkhofmuur aanwezig. Deze nabije omgeving hoort historisch gezien bij de Sint-Martinuskerk van Zaventem. Desondanks is dit momenteel niet meer het geval. De kerkfabriek is geen eigenaar meer en de omgeving maakt geen deel uit van de bescherming. Het komt bijgevolg niet in aanmerking voor premies.

De aanduiding van het perceel dat rondom de kerk gelegen is, wordt binnen het kader van dit beheersplan ter volledigheid wel aangeduid, maar maakt geen deel uit van dit beheersplan.

1. Luchtfoto van het centrum van Zaventem - (<http://www.bing.com/maps/>, geconsulteerd op 08 april 2015)

2. Luchtfoto van het centrum van Zaventem - (<http://www.bing.com/maps/>, geconsulteerd op 08 april 2015)

Historisch tot het erfgoed behorend perceel ■■■■■■
Grens van beschermd erfgoed bij KB van 25 maart 1938 ■■■■■■

B. Identificatie van het beschermde onroerend erfgoed

Adres

Parochiekerk Sint-Martinus
Kerkplein z.n. te 1930 Zaventem
Kadastrale gegevens: Afdeling 2, Sectie C, nr 148a

Gewestplan

Het goed is volgens het gewestplan gelegen in de zone 0100 (woongebieden) (cf. KB 28 december 1972).

Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV)

Binnen het Ruimtelijk Structuurplan (RSV) is Zaventem gelegen binnen het metropolitane gebied van de 'Vlaamse Ruit'.

Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan (GRUP)

Het goed is gelegen binnen de afbakeningslijn van het Gewestelijke Ruimtelijk Uitvoeringsplan (GRUP) voor het Vlaams Strategisch Gebied rond Brussel (VSGB).

Gecoördineerd Ruimtelijk Structuurplan Vlaams-Brabant

Binnen het Ruimtelijk Structuurplan van Vlaams-Brabant is de kerk gelegen binnen de verstedelijkte ruimte van de Stad Brussel. Binnen het hypothetisch Vlaams stedelijk gebied rond Brussel bevindt het zich tevens langs de infrastructuurbundel tussen Brussel en Leuven.

Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Zaventem

Binnen het Gemeentelijk Ruimtelijk Structuurplan Zaventem ligt het goed op de activiteitenzone in de centrumzone van Zaventem zelf.

C. Administratieve Gegevens

Eigenaar en beheerder

Kerkfabriek Sint-Martinus van Zaventem
Kerkplein 16 te 1930 Zaventem
vertegenwoordigd door dhr. Jaak Pauwels
pauwel.jaak@skynet.be

Dossierbeheerder:

TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba

Studio Roma cvba

Abdij Vlierbeek 7 te 3010 Kessel-Lo
info@studioroma.be
Contactpersonen:
Ir. Arch. Marc Vanderauwera
Arch. Koen Aertgeerts

Ebtca bvba

Vijverstraat 6 - 1930 Zaventem
Contactpersoon: Arch. Tom Caluwaerts

Stabiliteitsingenieur

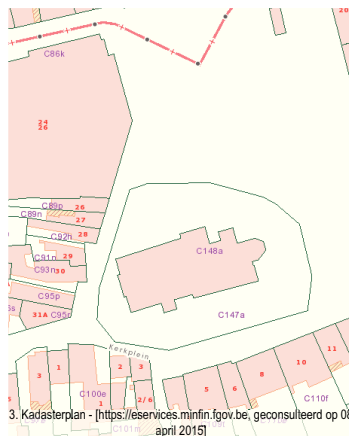
Triconsult nv
Lindekensveld 5 bus 3.2 te 3560 Lummen
Contactpersoon: Dr. Ir. Arch. Gert Heirman

Ingenieur technieken

BEC nv
Jubelfeestlaan 51 te 1080 Sint-Jans-Molenbeek
Contactpersoon: Ir. André Vléminckx

Materiaaltechnisch onderzoek

B.J. Delmotte bvba
Nosestraat 3 te 2000 Antwerpen

D. Onroerend Erfgoed

Bescherm Monument

De Sint-Martinuskerk te Zaventem is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 25 maart 1938 omwille van zijn artistieke, archeologische of geschiedkundige waarde.

"Gelet op de wet van 7 augustus 1931 op het behoud der Monumenten en Landschappen; [...] worden gerangschikt, overeenkomstig de wet van 7 augustus 1931, om reden van hun artistieke, oudheidkundige of geschiedkundige waarde, de volgende monumenten, gelegen in de provincie Brabant: [...] 4) de Sint Martinuskerk te Zaventem, eigendom van de gemeente, kadaster art.227, wijk C, nr 148 a; (9 a 60 ca) [...]"

Beschermingsfiche

Type:	Monument
Typologie:	Parochiekerk
Objectnummer:	OB000917
Besluit:	N°0027
Datum besluit:	25 maart 1938
Datum staatsblad:	25 april 1938

Omschrijving (Inventaris Onroerend Erfgoed)

Driebeukige, longitudinale kruiskerk in gotische stijl met romaanse onderbouw in de toren*, ingeplant op de zuidzijde van het huidige Kerkplein; het tot het begin van de 20ste eeuw omringende kerkhof is vandaag ingenomen door parkeerruimte.

* De Romaanse bouwelementen aanwezig in de kerk zijn echter meer dan enkel de onderbouw in de toren. Zie verder voor meer info.

7. Zaventem op kaart Ferraris (1771-1778) - [http://www.geopunt.be/, geconsulteerd op 17 maart 2015]

8. Zaventem op kaart Popp (1842-1879) - [http://www.geopunt.be/, geconsulteerd op 17 maart 2015]

9. Zaventem op kaart Vandermaelen (1846-1854) - [http://www.geopunt.be/, geconsulteerd op 17 maart 2015]

10. Oostzijde van de kerk met de muren van het omliggende kerkhof, foto 1892 (KIKIRPA)

11. Oostzijde van de kerk in 2014

12. Westgevel van de kerk

13. Algemeen zicht op het kerkinterieur van de middenbeuk en het koor

E. Aanleiding van het beheersplan

Aanleiding tot opstellen van een beheersplan voor de Sint-Martinuskerk te Zaventem

Bij een inspectie van Monumentenwacht in 2005 werd gevraagd om ladderhaken en loopbruggen te plaatsen op de zolders. Hierbij werden ook meerdere stabiliteitsproblemen vastgesteld. Naar aanleiding hiervan werd de TV Ebtca & Studio Roma aangesteld voor de restauratie van de daken en zolders. In het kader hiervan werd reeds in 2010 een materiaal-technisch vooronderzoek uitgevoerd naar het historisch tongewelf.

Tevens werden bij meerdere plaatsbezoeken bijkomende bouwtechnische problemen vastgesteld die, op vraag van de eigenaar, mee werden opgenomen in de opdracht van de architecten.

Voor de uitvoering van de voorziene werken aan de daken, zolders, stabiliteit en het interieur, wordt er voorzien om premies aan te vragen bij de dienst Onroerend Erfgoed. Door het wijzigen van de regelgeving betreffende Onroerend Erfgoed in Vlaanderen, dient sinds 2015 een beheersplan opgesteld te worden, waarvan onderhavig document het gevolg is.

F. Doel van het beheersplan

Doel van het beheersplan

Het doel van het beheersplan is bijgevolg in eerste instantie het verkrijgen van financiële steun bij enkele van de voorziene projecten voor het instandhouden van het monument. Het betreft hier ondermeer de restauratie van de daken en zolders met historisch tongewelf, enkele voorafgaande instandhoudingswerken en herstellingen aan het interieur.

Deze financiële steun wordt nodig geacht om zo de instandhouding op lange termijn te verzekeren.

Daarnaast kan het beheersplan een overzicht bieden van de geplande en noodzakelijke werken aan het monument en de planning ervan optimaliseren om zo een betere instandhouding te garanderen.

14. De Sint-Martinuskerk gezien vanuit het Noordoosten

17. Interieurbeeld van het koor en hoogkoor

15. De Sint-Martinuskerk gezien vanuit het Zuidoosten

18. Algemeen beeld van het kerkinterieur met zicht op het orgel op het oksaal

16. Gevelbeeld van de zuidzijde

19. Zicht op het koorgestoelte

G. Voorstelling van het Monument

Voorstelling van het gebouw

De Sint-Martinuskerk bevindt zich op het kerkplein van Zaventem en is de grootste parochiekerk van Zaventem. Het cultusgebouw is volledig opgetrokken in typische lokale zandsteen. Het oorspronkelijk gebouw werd in de 16de en 17de eeuw omgebouwd tot het huidige gotische bouwwerk, dat nogmaals werd vergroot in de 19de eeuw. Verschillende sporen van deze opeenvolgende bouwfasen zijn nog steeds aanwezig in de buitengevels, het kerkinterieur en het dakgebinte.

Het beroemde schilderij *'De liefdadigheid van Sint-Maarten'* van Antoon van Dijck (1599-1641) bevindt zich in de zuidelijke zijbeuk van het gebouw. Naast dit meesterwerk zijn nog meerdere waardevolle kunst- en cultusobjecten uit de 17de en 18de eeuw aanwezig in het kerkinterieur.

Grondplan en buitengevels

De kerk van Zaventem vertoont een basilicaal grondplan met korte kruisbeuken en een centrale toren. Centraal in de westgevel bevindt zich een klein portaal geflankeerd door twee spitsboogvensters. Boven het portaal situeren zich een rondboogvenster en een kleinere spitsboogvenster. De westgevel geeft blijk van een massieve en moderne toevoeging aan het gebouw.

De gotische beuk omvat drie traveeën met een monumentaal dak en drie driehoekfrontons met grote gotische spitsboogvensters. Boven de vierkante klokkentoren met vier galmgaten werd een spits torendak opgetrokken. Deze toren is toegankelijk via een kleine cirkelvormige traptoren met wenteltrap langs de noordzijde van het gebouw die overloopt in een octagonale bekroning met een kegelvormig dak. De onderzijde van beide torens kenmerken zich van hun typische romaanse bouwstijl.

Het koor bestaat uit drie traveeën en een drieledige absis. Ze wordt aan de noordzijde omgeven door een eerste en oudste sacristie terwijl een recentere sacristie werd toegevoegd langs de zuidzijde. In het midden van de zuidzijde bevindt zich tevens een klein annexgebouw die oorspronkelijk dienst deed als ingangsportaal en later werd dichtgemetseld en omgevormd tot doopkapel.

Kerkinterieur

Het interieur van de kerk getuigt van een schijnbare eenheidsstijl: het merendeel van de kunst- en cultusobjecten zowel als de gewelven dateren van de 17de en 18de eeuw. Het betreft de twee zijaltaren, de biechtstoelen, de communiebank, de preekstoel en verschillende heiligenbeelden en relikwieën. Ook de kruisgewelven in de beuk en zijbeuken behoren tot renovatiewerken uitgevoerd rond dezelfde periode.

De kerk valt op door haar nogal vreemde proportie waaronder de midden- en zijbeuken die haast even breed zijn. De cirkelvormige kolommen met typisch Brabantse koelbladkapitelen bevinden zich redelijk ver van elkaar. Het koor is smal en diep, waardoor het hoogaltaar niet zichtbaar is vanuit de zijbeuken. Een verklaring voor deze proportie zal in de beknopte bouwhistorische nota nader verduidelijkt worden.

Houten dakstructuur

Dakgebinte zijbeuken

De kap bestaat telkens uit 5 eikenhouten spanten. De constructie dateert wellicht van de verbreding (zijbeuken en dwarsbeuken) van de kerk in de 17de eeuw. De noordelijke en zuidelijke muur tussen de hoofdbeuk en de zijbeuk omvat nog telkens 6 Romaanse rondboogvensters en horizontale druiplijsten met kraagstenen die over de volledige lengte van de muur lopen. Enkele van deze vensters bewaren nog hun oorspronkelijke kastanjehouten vensterlijsten.

Dakgebinte dwarsbeuken

De kap bestaat uit 3 eikenhouten spanten. De constructie dateert wellicht van de verbreding (zijbeuken en dwarsbeuken) van de kerk in de 17de eeuw. De noordelijke en zuidelijke muur tussen de hoofdbeuk en de zijbeuk omvat nog 2 Romaanse rondboogvensters en horizontale druiplijsten. Ook hier blijven resten van de Romaanse kastanjehouten vensterlijsten over.

Dakgebinte toren

De torenspits is opgebouwd met 5 balkenkruisen bestaande uit balken, muurplaten en verticale stijlen. De constructie dateert wellicht van de verhoging van de toren in de 17de eeuw. Verschillende ladders en bordessen zijn aanwezig om de opeenvolgende verdiepingen te bereiken. Bovenaan de toren bevindt zich een klokkenstoel.

Dakgebinte koor

De kap bestaat uit 3 eikenhouten spanten en een sluitingspant. De constructie dateert wellicht van de uitbreiding van de kerk in de tweede helft van de 16de eeuw.

Stucwerk tongewelf

Dakgebinte middenbeuk

De kapconstructie is opgebouwd uit een oostelijk en westelijk deel. Door middel van een bakstenen tussenmuur zijn beide delen van elkaar gescheiden. Het oostelijk deel dateert wellicht van de Romaanse periode of de 16de-17de eeuw. Het westelijk gedeelte dateert van de uitbreiding van de kerk in 1864.

De houten dakstructuur van het oostelijk gedeelte is niet zichtbaar aangezien ze verborgen wordt door het stucwerk tongewelf. Alleen de trekbalen van de spanten zijn zichtbaar.

De houten dakstructuur van het oostelijk gedeelte bestaat uit een naaldhouten kapconstructie met 2 gordingen per dakvlak, 2 nokken, kepers en een bebording.

Stucwerk tongewelf

Het stucwerk tongewelf is onderverdeeld in rechthoekige cassettes door eikenhouten balken. Ter plaatse van de kruisingen van de gordelbogen en de dragende structuur van het gewelf zijn er sierlijke gestucte rozetten aangebracht.

Onder dit plafond werden in ca. 1772-1773 kruisribgewelven aangebracht. Het stucwerk plafond is echter nog haast intact bewaard gebleven boven de gewelven.

20. Dakstructuur van het koor

21. Dakstructuur van de noordelijke dwarsbeuk met aansluiting op de dakstructuur van de middenbeuk

22. Houten dakstructuur van het meest westelijke travee van de middenbeuk

23. Aansluiting van de dakstructuur van de middenbeuk met het tongewelf

24. Tongewelf van de middenbeuk met houten ribbenstructuur en gewelfvlakken van pleisterwerk op rinkelatten

25. Detail van één van de gewelfsleutels

II. BOUWHISTORISCHE NOTA

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en STUDIO ROMA cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

A. Inleiding

De huidige bouwhistorische nota verzamelt de reeds uitgegeven literatuur met betrekking tot de kerk van Zaventem. Ze heeft als doel een duidelijk inzicht te verschaffen op de belangrijkste bouwfasen van het cultusgebouw. Ze zal meer bepaald de bouwjaren van de verschillende onderdelen van het kerkgebouw (middenbeuk, zijbeuken, toren, koor, zolders, dakgebinte e.d. meer) nader bepalen op chronologisch en stilistisch vlak.

Dit biedt een voorbereiding op het meer concrete bouwhistorisch onderzoek dat nog uitgevoerd dient te worden.

Het huidige bouwhistorisch onderzoek beperkte zich tot de studie van uitgegeven bronnen en literatuur. De naslagwerken van de Ceuster, Verbesselt en Wauters verdiepten zich in de algemene geschiedenis van Zaventem en de Sint-Martinuskerk.¹

De inventaris 'Bouwen door de Eeuwen heen' diende als algemene bouwhistorische en stilistische studie.² De Maisières verdiepte zich in de concrete typologie van de kerk van Zaventem met zijn centrale toren.³

Het artikel van Kanunnik Raymond Lemaire geeft zeer interessante informatie betreffende de romaanse Sint-Martinuskerk.⁴ Hij ontwierp zelfs een tekening van de eerste romaanse kerk van Zaventem.

Gegevens betreffende de kunst- en cultusobjecten van de kerk werden teruggevonden in de inventaris van de Belgische bedehuizen geschreven door Jaak Jansen en Benoît Geukens.⁵

Verder werd de nota ook aangevuld met bijkomende informatie uit het archivalisch en historisch onderzoek dat in 2012 werd uitgevoerd door B.J.Delmotte bvba in het kader van het materiaal-technisch onderzoek van de Romaanse restanten in de kerk. Deze studie werd gebundeld in een niet gepubliceerd onderzoeksrapport.⁶

Als iconografisch materiaal geven zowel de zopas beschreven bronnen als het fotorepertorium van het KIK-IRPA zeer interessante afbeeldingen van de kerk en zijn interieurobjecten.

26. Oostzijde van de kerk, foto 1892 (KIK IRPA)

27. Westzijde van de kerk (voorgevel), foto 1944 (KIK IRPA)

28. Noordzijde van de kerk, foto 1942 (KIK IRPA)

29. Zuidzijde van de kerk, foto 1942 (KIK IRPA)

¹ Jan Lodewijk De Ceuster, *Saventhem*, in 'De Brabantse Folklore', 1929.

Jan Verbesselt, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. 13 : Tussen Zenne en Dijle, Vey, Koninklijk geschied- en oudheidkundig genootschap van Vlaams-Brabant. 3, 13.

Alphonse Wauters, *Histoire des environs de Bruxelles ou Description historique des localités qui formaient autrefois l'annexion de cette ville*, Brussel, 1975.

² Bouwen door de eeuwen heen, inventaris van het cultuurbezit in Vlaanderen, Arrondissement Halle-Vilvoorde (Zn), 1975.

³ Thibaut De Maisières, *Les églises brablonnes à tour centrale*, in 'ASAB', 1934 : 212-213.

⁴ Raymond Lemaire, *L'église de Saventhem*, in 'Bulletin des métiers d'art : revue mensuelle pour la propagation des principes rationnels de l'architecture et des arts décoratifs', 1905: 129-135.

⁵ Jaak Jansen en Benoît Geukens, *Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen*, Provincie Brabant, Kanton Zaventem, Brussel, 1980.

⁶ B.J.Delmotte bvba, *Onderzoeksrapport: Bouwhistorisch, bouwarcheologisch en materiaal-technisch onderzoek, Sint-Martinuskerk, Zaventem*, (niet-gepubliceerde studie), 2012.

30. Algemeen zicht van het interieur richting het koor, foto 1930 (KIK IRPA)

32. Een foto van het koor uit 1944, foto 1944 (KIK IRPA)

31. Zicht in de zijbeuk richting de dwarsbeuk, foto 1975 (KIK IRPA)

33. Algemeen zicht van het interieur richting de zuidelijke dwarsbeuk, foto 1975 (KIK IRPA)

B. Grondplan en typologie

Exterieur

De kerk van Zaventem bestaat uit een basilicaal grondplan met korte kruisbeuken en een centrale toren. Ze werd volledig opgericht in zandsteen van de nabije streek. Centraal in de westgevel bevindt zich een klein portaal geflankeerd door twee spitsboogvensters. Boven het portaal situeren zich een rondboogvenster en een smallere spitsboogvenster. De westgevel geeft blijk van een massieve en moderne toevoeging aan het gebouw. De gotische beuk omvat drie traveeën met een monumentaal dak en drie driehoekfrontons met grote gotische spitsboogvensters. De vierkante klokkentoren wordt bedekt met een spitstoren en wordt verlicht met vier galmgaten. Ze is toegankelijk via een kleine cirkelvormige traptoren met wenteltrap langs de noordzijde van het gebouw die overloopt in een octagonale toren en bekroond wordt door een kegelvormig dak. De onderzijde van beide torens kenmerken zich door hun typische romaanse bouwstijl.

Het koor bestaat uit drie traveeën en een driedelig apsis. Het wordt aan de noordzijde omgeven door een eerste en oudste sacristie terwijl een recentere sacristie werd toegevoegd langs de zuidzijde. In het midden van de zuidzijde bevindt zich tevens een klein annexgebouw die oorspronkelijk dienst deed als ingangsportaal en later werd dichtgemetseld en omgevormd tot doopkapel.

Interieur

Het interieur van de kerk getuigt van een schijnbare eenheidsstijl: het merendeel van de kunst- en cultusobjecten zowel als de gewelven dateren van de 17de en 18de eeuw. Het betreft de twee zijaltaren, de biechtstoelen, de communiebank, de preekstoel en verschillende heiligenbeelden en relikwieën. Ook de kruisgewelven in de beuk en zijbeuken behoren tot renovatiewerken uitgevoerd rond dezelfde periode.

De kerk valt op door haar nogal vreemde proportie waaronder de midden- en zijbeuken die haast even breed zijn. De cirkelvormige kolommen met typisch Brabantse koolbladkapitelen bevinden zich redelijk ver van elkaar. Het koor is smal en diep, waardoor het hoogaltaar niet zichtbaar is vanuit de zijbeuken. Een verklaring voor deze proportie zal in de beknopte bouwhistorische studie nader verduidelijkt worden.

C. Bouwgeschiedenis

Oorsprong van de Romaanse Sint-Martinuskerk in de 12de eeuw

De Sint-Martinusparochie wordt kort voor 900 gesticht als een van de eerste parochiekernen in Midden-Brabant.⁷ De eerste gegevens over de kerk dateren van rond 1100. Het bestond toen uit een kleinschalige romaanse kerk. De Kanunnik R. Lemaire bestudeerde de kerk van Zaventem en maakte een reconstructietekening van zijn eerste bouwperiode. Het gebouw bestond uit "een middenbeuk en twee zijbeuken, elk de helft van de middenbeuk. De toren was een middenbouw, waaraan een halfrond koor was gehecht. De middenbeuk werd verdeeld in zes gelijke traveeën door vierkante pilasters, waaraan langs weerszijden zes vensters beantwoorden." Ze omvatte een plat dak met houten latwerk overdekt met pleisterwerk en werd afgedekt door een zadeldak met dakpannen.

In de huidige gotische kerk blijven nog verschillende sporen over van het eerste romaanse cultusgebouw. Deze worden infra beschreven.

De onderzijde van de oostertoren – meer bepaald tot aan de nok van de middenbeuk - dateert nog van zijn romaanse periode zowel als de aan de noordelijke zijde flankerende cirkelvormige traptoren. Op 7 meter hoogte wordt de traptoren octogonaal. Dit laatste stuk dateert uit de 16de – 17de eeuw.

Langs de noordelijke binnenmuur van de kerktoren bemerkt men een brede rondboogdeur die naar de traptoren leidt. De traptoren zelf bestaat uit een lichte bakstenen muur met schroefgewelf, die sterk bewonderd werd door R. Lemaire: "La tourelle d'escalier est un des signes les moins équivoques de l'antiquité du monument. Le petit couloir qui mène à l'escalier est bas et étroit, couvert d'une voûte en berceau. Cette voûte se continue en hélice dans l'escalier même sous les marches de pierre. C'est un des rares exemples de cette espèce de construction, qui n'est pas sans offrir de sérieuses difficultés et que la plupart des architectes romans ont évitée."⁸

De zuidermuur van de toren bevat nog de kleine romaanse ingangsdeur die bekroond wordt door een volle boog. Hierboven bevindt zich een dichtgemetseld breed rondboogvenster (ca. 2,60 m breed) waarvan de bovenlichten steunen op vooruitspringende kraagstenen.

De vierkante vorm van de oorspronkelijke pilasters in de middenbeuk, bleef bewaard in de meest oostelijke pilaster die tegen de toren aanleunt. De romaanse pilasters bezitten wellicht geen plint en werden bekroond door eenvoudige dekplaten. De overige pilasters werden in de gotische periode verwijderd of omgevormd tot ronde exemplaren.

R. Lemaire meent een spoor teruggevonden te hebben van het halfronde koormuur in de noordelijke sacristie. Hij vermeldt echter niet waar deze zich precies bevindt.

Boven het gewelf van de middenbeuk kunnen nog verschillende sporen teruggevonden van het romaans gebouw. Men ziet er nog duidelijk de schikking van kleine vensters, zes langs weerszijden van de beuk. Elk venster is 0,55 m breed en verbreedt langs de binnenkant door diepe dagkanten. Aan de buitenzijde van de vensters loopt een horizontale druiplijst over de volledige breedte van het gebouw. Zeer merkwaardig zijn de nog enkele haast intact bewaard gebleven kastanjehouten vensterlijsten uit de tijd van het romaans gebouw. Als enige ornament vertonen ze kleine afrondingen langs de hoeken van de buitenkant. Sporen van glasramen werden niet teruggevonden. Dit vensterschrijnwerk is uniek in de streek van Brabant. In een latere – nog romaanse – periode werden de exterieurgevels volgens R. Lemaire voorzien van een glacis of pleisterafwerking.

Onder de druiplijsten van de vensters, merkte Lemaire nog enkele stenen kraagstenen op die de daknok ondersteunden. Hierop bevonden zich nog hier en daar overblijfselen van dakpannen die de volledige kerk bedekten. Aan de bovenzijde van de oorspronkelijke buitenmuren bevinden zich nog de romaanse balken die het platte dak ondersteunden zowel als resten van een stenen kroonlijst net onder het dak. Vergelijkingen met andere romaanse kerken, tonen aan dat de Sint-Martinuskerk in Zaventem - bestaande uit een basilicaal grondplan met centrale toren en zonder kruisbeuk – tot het basistype religieuze gebouwen behoort in de provincie Brabant.

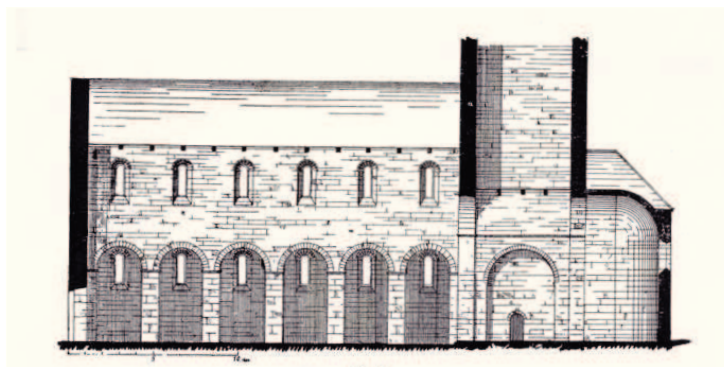
Kerken met het centrale vierkante torentype en flankerende traptoren geplaatst tussen koor en beuk, werden algemeen teruggevonden in plattelandskerken in de provincie Brabant tussen de 12de en de 15de eeuw.⁹ Volgens de Maisières hadden ze zowel een esthetisch als economisch voordeel. Esthetisch omdat een centrale toren de meest bevorderlijke plaatsing was voor een perfecte harmonie van het gebouw. Economisch omdat zowel aan bouwmaterialen werd gespaard - aangezien de extra verdieping in de beuk reeds voorzien was -, als aan licht aangezien de westermuur vrij was om een groot venster te bouwen die extra daglicht gaf.

Gelijkaardige kerken kunnen teruggevonden worden in Bertem, Vosseme, en Leefdael en dateren allen uit de 12de eeuw. Het merendeel van deze cultusgebouwen werden echter – zoals ook de kerk in Zaventem – grondig gerenoveerd en verbouwd.

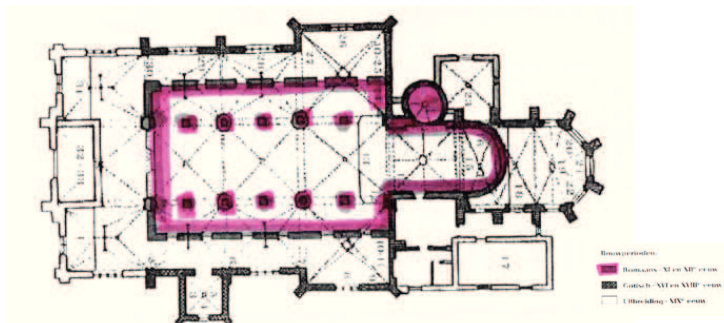
⁷ Jan Verbesselt, *Het parochiewezen in Brabant tot het einde van de 13e eeuw*. 13 : Tussen Zenne en Dijle, Veyts, Koninklijk geschied- en oudheidkundig genootschap van Vlaams-Brabant. 3, 13 : 33.

⁸ Raymond Lemaire, *L'église de Saventhem*, in "Bulletin des métiers d'art: revue mensuelle pour la propagation des principes rationnels de l'architecture et des arts décoratifs", 1905: 131.

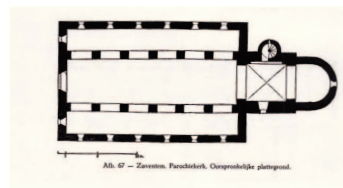
⁹ Thibaut de Maisières, *Les églises brabançonnnes à tour centrale*, in ASAB, 1934 : 212-213.

34. Tekening van de Romaanse Sint-Martinuskerk, R. Lemaire

37. Grondplan van de Romaanse en Gotische Sint-Martinuskerk, R. Lemaire

35. Grondplan van de Romaanse Sint-Martinuskerk, R. Lemaire

36. Tekening van de Gotische Sint-Martinuskerk, Kaartboek Ter Kameren, 1721

Vergroting van het koor in de 16de eeuw

In 1567 wordt het kleine cirkelvormige koor omgevormd tot een groter en hoger, gotisch ensemble bestaande uit drie traveeën en een driehoekige absis. Een oorkonde vermeldt de beëindiging van de werken: 'Dit is soo overgedraeghen als den choir is gemaect geweest'.¹⁰ De sluitsteen van het gewelf in het koor draagt het beeldhouwd wapenschild van de mecenas de familie 'van der Meeren, heren van Saventhem'.

Het koor werd enkel verlengd en niet verbreed; reden is wellicht dat er rekening diende gehouden met de bestaande muren. Het gevolg is dat het koor nu vreemde proporties heeft: het is nogal lang en smal.

¹⁰ J.L. De Ceuster, *Saventhem*, in 'De Brabantse Folklore, 1929: 26.

Verhoging van de toren, verbreding van de zijbeuken en renovatie van de kerk tot een gotisch geheel in de 17de eeuw

Kort vóór 1605 wordt de toren verhoogd vanaf de nok van de middenbeuk. De verhoging wordt in dezelfde zandsteen van de streek opgetrokken waardoor de twee verschillende bouwperiodes moeilijk van elkaar te scheiden zijn. Een Maanboek van de H. Geesttafel vermeldt de werken: ‘Die kercke van Saventhem die de hootpenningen opgelicht heeft tot het maeken van den neuen toren’.¹¹

Volgens verslagen van den Landdeken bevindt de kerk zich op het einde van de 16de eeuw in een slechte bewaringstoestand. Renovatie-en herstellingswerken zijn hoogstnodig. In verschillende bouwcampagnes in het begin van de 17de eeuw worden geleidelijk aan de zij- en hoofdbeuk aangepakt en omgevormd tot een gotisch geheel. De werken worden steeds gefinancierd door inkomsten van de parochie en giften van mecenasen zoals de ‘heren van Saventhem’ en de ‘graven van Erps-Kwerps’. De twee zijbeuken komen als eerste aan de beurt. De buitenmuren worden volledig afgebroken en vervangen door nieuwe gotische muren waarin per travee een topgevel met groot spitsboogvenster wordt voorzien. De breedte van de nieuwe zijbeuken worden haast verdubbeld.

In de zomer van 1608 wordt de noorderzijbeuk afgebroken en wederopgebouwd. De breedte wordt meer dan verdubbeld. Een pleisteren gewelf wordt voorzien als plafond. Eén romaans pilaar diende afgebroken te worden om de travee groter te maken. De vierkante pilaar naar de toren werd grotendeels behouden, terwijl deze naar de beuk werd omgevormd tot een ronde pilaar met vierkante plinten en koolbladkapiteel.

De boog tussen kruis- en middenbeuk vertoont geen enkele ornamentatie en paste zich nog aan aan de romaanse bogen aanwezig in de overige delen van de middenbeuk. Enkele jaren later wordt de zuiderzijbeuk op dezelfde manier aangepakt. De kruisbeuk wordt afgebroken en vergroot. Beide kruisbeuken zijn niet veel breder dan de zijbeuken.

Kort na de vergrotingswerken van de zijbeuken worden beide pleisteren gewelven vervangen door bakstenen exemplaren. Voor de zuidelijke kruisarm gebeurt dit rond 1648. Dendrochronologisch onderzoek, uitgevoerd door Van Daalen Dendrochronologie in December 2012¹² kon een balk van de noordelijke zijbeuk gedateerd worden naar 1643, rekening houdend met het ontbreken van enkele jaarringen door verwerking, kan dit overeenkomen met het beëindigen van de werken aan de zijbeuken in 1648. Terwijl de noordelijke pas één eeuw later, in 1750, wordt omgevormd. De sluitsteen met het beeldhouwd wapenschild waarin de kentekens van de Sint-Jacobsorde in de zuiderzijbeuk, verwijst naar de mecenas Ferdinand de Boisschot. Deze in de noordelijke kruisbeuk vertoont het beeldhouwd wapenschild van de familie Konigsegg’s. De vensters in de kruisbeuken worden voorzien van rijke glas-in-loodramen waarin onder andere de wapenschilden van de familie de Boisschot.

De verbouwing van de middenbeuk vindt plaats in de winter van 1607-1608. De schrijnwerker Jan Gots plaatst een nieuwe houten zoldering boven de middenbeuk en een deel van het koor (onder de toren).¹³ De kleine dubbele vensters aan de bovenzijde van de middenbeuk worden gedicht.

Aangezien deze openingen verbannen worden, zijn de enige lichtbronnen in de beuk de zes grote vensters van de zij- en kruisbeuken. R. Lemaire vermeldt in zijn artikel dat hij de contouren van deze romaanse openingen nog ziet in de bepleisterde muren.¹⁴

Ook bemerkt hij verschillende inzinkingen en scheuren in de muren die hem doen vermoeden dat deze muren grote en belangrijke verbouwingswerken hebben ondergaan. Bij de omvorming van de middenbeuk tot een gotisch geheel worden immers telkens twee kapitelen verwijderd om de traveeën breder te maken. De twee overige kapitelen worden - zoals deze in de kruisbeuk - omgevormd tot ronde zuilen met vierkante plinten en koolbladkapiteel. Tegelijkertijd worden de twee meest westelijke bogen van de kerk gerenoveerd: ze zijn rijker versierd dan deze van de kruisbeuk en bestaan uit een profielijst die steunt op de ronde pilasters.

Het verschil tussen beide boogtypes bevestigt de twee bouwcampagnes van de kerk waarvan eerst de kruisbeuk en vervolgens de middenbeuk werd gerenoveerd tot een nieuw gotisch geheel. Door de afschaffing van één op de twee pilaren krijgen de nieuwe traveeën een zeer brede dimensie.

In 1608 worden kleine werken uitgevoerd aan de toren: vooral de galmgaten worden hersteld. In 1613 wordt een houten huisje voor de toren geplaatst waarin een uurwerk wordt voorzien.

In 1661 wordt een nieuwe zuiderportaal voorzien ter hoogte van de meest westelijk travee van de zijbeuk. Boven de ingangsdeur wordt in een nis het wapenschild van de familie de Boisschot voorzien, gehouden door de parochieheilige Sint-Maarten. De deur wordt in een latere periode dichtgemetseld en de ruimte wordt in 1749 omgevormd tot doopkapel.

Grondige renovatie van het kerkmeubilair in de 17de eeuw

In de periode 1608-1610 wordt het kerkinterieur volledig opgefrist en gerenoveerd. Het volledige muurparement wordt bepleisterd en gewit. Er worden een groot aantal nieuwe kunst-en cultusobjecten in het gebouw geplaatst. Voor de 17de eeuw bevinden er zich nog geen stoelen in de kerk, vanaf 1608 worden er voor de mannen banken geplaatst en voor de vrouwen scabellen stoelkens.¹⁵ Ook worden een nieuwe preekstoel en priestergerstoelte in de kerk voorzien. Een nieuw tabernakel wordt ontworpen op het hoogaltaar met een sacristiehuisje en trap omgeven door een hekken. De zijbeuken en koor worden voorzien van nieuwe glasramen en zijaltaren.

Langs de oostelijke muur van de twee zopas nieuw gebouwde kruisbeuken worden in de eerste helft van de 17de eeuw twee zijaltaren opgericht: aan de noordzijde gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw en aan de zuidzijde aan Sint-Martinus. De altaren bestonden wellicht uit barokke portiekaltaren waarin reeds de twee schilderijen van Antoon Van Dijk praalden¹⁶-Vandaag bevat enkel nog de zuiderkruisbeuk het schilderij van Van Dijk, namelijk ‘De liefdadigheid van Sint-Martinus’. Het oorspronkelijke schilderij in de noorderkruisbeuk werd tijdens de Franse Revolutie in beslag genomen en nooit teruggevonden. Als gevolg werd hier een nieuw schilderij geplaatst, uitgevoerd door Felix Caullet in 1857, namelijk ‘De opdracht in de tempel’.

12 B.J.Demotte bvba, Onderzoeksrapport: Bouwhistorisch, bouwarcheologisch en materiaal-technisch onderzoek, Sint-Martinuskerk, Zaventem, (niet-gepubliceerde studie), 2012

13 De Ceuster 1929 : 27.

14 Lemaire 1905: 131.

15 De Ceuster 1929 : 27.

16 In 1621 voerde Antoon van Dyck het schilderij ‘De liefdadigheid van Sint-Martinus’ uit voor de zuideraltaar. Enkele jaren later voerde hij het schilderij ‘De aanbidding der Koningen’ voor het tegenoverliggende zijaltaar.

38. Dwarsbeuk met portiekaltaar dat een schilderij van A Van Dijk bevat, foto ca. 1935 (Archief Kerkfabriek)

40. Het koor met een hoogaltaar en communiebank, foto ca. 1935 (Archief Kerkfabriek)

39. Algemeen zicht op het interieur richting koor, Foto ca. 1935, (Archief Kerkfabriek)

41. Preekstoel, foto ca. 1935 (Archief Kerkfabriek)

Nieuw neobaroek stucwerkplafond in 1687

Na de inval van de Franse troepen in 1666 loopt de Sint-Martinuskerk van Zaventem veel schade op. Het Staatsbestuur financiert een deel van de herstellingswerken. De renovatie van de glas-in-loodramen in de kruisbeuken wordt geschonken door de familie de Boisschot.

De herstellingswerken van het plafond van de middenbeuk worden bekostigd door Petrus van Bouchout en zijn zus.¹⁷ Rond 1687 wordt een nieuw tongewelf geïnstalleerd, onderverdeeld in rechthoekige cassettes door eikenhouten balken. Ter plaatse van de kruisingen van de gordelbogen en de dragende structuur van het gewelf zijn er sierlijke gestucte rozetten aangebracht. Dit plafond werd in een latere periode (ca. 1772-1773) vervangen door het huidige kruisribgewelven exemplaar. Het stucwerk plafond is echter nog haast intact bewaard gebleven boven het gewelf.

Grondige herstellings- en oprisingswerken van de kerk in de 18de eeuw

Interieur

In 1749 bekostigt de baron van Zaventem een grondige heropfrissingsbeurt van het volledige kerkinterieur: plafonds en muren worden gerenoveerd of overschilderd en nieuwe kunst-en cultusobjecten worden voorzien. Het pleisteren gewelf in de zuidelijke kruisbeuk wordt vervangen door een klassiek gotisch bakstenen gewelf met sluitstenen die verwijzen naar de wapenschilden van de familie Konigsegg. De twee vensters boven de altaren van de kruisbeuken worden dichtgemetseld terwijl deze aan de noordelijke en zuidelijke kant van de kruisbeuken worden vergroot.

De bestaande zijaltaren van Onze-Lieve-Vrouw en Sint-Martinus van Tours worden vervangen door nieuwe, grotere portiekaltaren versierd met corinthische kolommen en Lodewijk XV motieven.

De altaren worden door Henricus van Wel geschilderd, gemarmerd en verguld. Beiden dragen bovenaan de blazoenen van Ferdinand de Boisschot en Anna Maria Camudio. Een nieuwe vloer wordt in de volledige kerk gelegd.

Het zuiderportaal wordt in gebruik genomen als doopkapel. Om deze functie mogelijk te maken wordt de deur toegemetseld. Ook worden gelijktijdig werken uitgevoerd aan de kerkdeur, de toren en de kerkhofmuur.

Een nieuw en groter orgel wordt in de kerk geplaatst in 1769. Ze vervangt de oudere orgels van 1659 en 1729. De houten relikwiekast van Sint-Martinus wordt in 1735 vervaardigd door Filipo Dussart.

Het pleisteren tongewelf met stucwerk ornamenten in de middenbeuk – dat nog net geen eeuw geleden werd opgericht - wordt in 1785 vervangen door een klassiek gotisch bakstenen gewelf. De meester-metser P. Le Cat uit Brussel voerde deze werken uit. Uiteindelijk worden in de loop van de 18de eeuw verschillende nieuwe kunst-en cultusobjecten in de kerk voorzien. Dit zijn bijvoorbeeld twee eikenhouten biechtstoelen en de houten communiebank.

Exterieur

Tussen 1714 en 1722 en in 1736 worden herstellingswerken uitgevoerd aan de toren: het metselwerk wordt hersteld zowel als de stenen trap en de galmgaten.¹⁸ Een nieuw dak wordt boven de midden- en zijbeuken geplaatst in 1772-1773.

17 De Ceuster 1929 : 29.

18 Voor dit hoofdstuk zie De Ceuster 1929 : 29-30.

42. Zaventem op kaart Ferraris (1771-1778) - [http://www.geopunt.be/, geconsulteerd op 17 maart 2015]

43. Zaventem op kaart Popp (1842-1879) - [http://www.geopunt.be/, geconsulteerd op 17 maart 2015]

44. Zaventem op kaart Vandersmaelen (1846-1854) - [http://www.geopunt.be/, geconsulteerd op 17 maart 2015]

Opfrissingswerken van de kerk in het begin van de 19de eeuw

In 1803 werd de volledige torenspits gerenoveerd. De voorstelling van Sint-Maarten te paard werd bovenaan de toren geplaatst en diende als windwijzer.

In de loop van de 19de eeuw werden veranderingen uitgevoerd aan het gestoelte, de biechtstoelen, het orgel en het hoogaltaar. Het nieuwe neobarokke hoogaltaar bestaat uit een expositietroon met driehoek, tetragram en Lam. Het geheel wordt bekroond met een kruisbeeld en geflankeerd door twee Engelen. Het hoogaltaar is uitgevoerd in hout en volledig beschilderd.

Vergroting van de kerk in 1864 en nieuwe zuidersacristie rond 1870

In 1864 wordt de kerk verlengd met één travee langs westgevel. De bestaande voorgevel wordt afgebroken en vervangen door een nieuw neogotisch exemplaar. De hoogzaal wordt naar achteren gebracht. De nieuwe en derde travee langs de zijbeuken volgt dezelfde ritmiek als de twee bestaande: namelijk een driehoeksfronton met groot lancetvenster. De nieuwe travee is iets breder dan de twee bestaande. De westgevel wordt voorzien van een klein portaal met erboven een roosvenster en zijdelings twee vensters. Volgens iconografische bronnen zou de oude westgevel bestaan uit een groot portaal met hierboven een venster. Een nieuwe sacristie wordt in 1871 aan de zuidzijde van het koor gebouwd.

Tussen 1871 en 1965 wordt de volledige kerk voorzien van nieuwe glas-in-loodramen vervaardigd door verschillende ateliers. Vooreerst voert de glazenier Colpaert-Crespin drie glasramen uit voor het hoogkoor. Deze bestaan uit drukke neogotische voorstellingen met heiligen onder een baldakijn. Tussen 1891 en 1900 worden zes glasramen uitgevoerd door dezelfde kunstenaar voor de zij-beuken: ze bestaan uit eenvoudige vierkante glasramen met centraal de voorstelling van heiligen en hun attributen.

In 1961 vervaardigd de glazenier Colpaert-Vandermeeren twee glasramen voor het koor met afbeeldingen van wapenschilden. Uiteindelijk worden in 1965 vier glasramen ontworpen voor de zijbeuken door de glazenier Fernand Crickx.

Grondige restauratiewerken in het begin van de 20ste eeuw

R. Lemaire beschrijft in zijn artikel van 1905 verschillende restauratieopties voor de Sint-Martinuskerk van Zaventem die volgens hem aan herstellingswerken toe is. Hij besluit als enige en beste optie om de huidige gotische gedaante van het gebouw te bewaren en te restaureren: het pleisterwerk dient verwijderd te worden, het interieur dient fatsoenlijk versierd te worden en de fouten verricht in 1864 dienen hersteld te worden.¹⁹ Een restauratie van het stucwerk plafond (ca. 1772-1773) acht hij als niet waardevol aangezien de stijl van de kerk niet meer overeenstemt met deze decoratie en daarenboven dit plafond maar gedurende een korte periode zichtbaar is geweest. De nog aanwezige archeologische sporen van de romaanse kerk dienen zo goed als mogelijk geconserveerd te worden.

In 1929-1932 wordt het kerkinterieur ook effectief gerestaureerd. Men volgt zijn advies op. Het interieur wordt overschilderd en verschillende kunstwerken worden hersteld zowel als de vloer in het koor.

Via een vergelijking van iconografisch materiaal werd het mogelijk een korte bouwevolutie van de afwerkingslagen in het kerkinterieur te bestuderen in de 20ste eeuw.

Een eerste reeks foto's van 1930 toont ons aan dat het volledige interieur voorzien werd van een zeer dunne pleisterlaag waaronder de steenmaterialen nog licht zichtbaar waren. Op welbepaalde zones – zoals bijvoorbeeld de oostelijke muren van de zijbeuken – werden wellicht voegen geschilderd om het steenmateriaal te idealiseren.

In 1944 werd de kerk opnieuw beschilderd met een dunne kalklaag, maar deze keer waren de steenmaterialen niet meer zichtbaar. Een derde reeks foto's van 1975, die overeenkomt met de huidige situatie, bestaat uit een beschildering van de gewelven, bogen en enkele muren met een dikke pleisterlaag die de bouwmaterialen verstopt. De pilasters en buitenmuren van de zijbeuken – daarentegen – werden volledig ontleisterd waardoor de witte zandsteen zichtbaar is.

Uit iconografische bronnen is af te leiden dat een ommuurd kerkhof met fruitbomen zeker tot en met 1930 aanwezig was rondom de kerk. Ook op de kaart van Ferraris (1771-1778) (zie ook afbeelding 7) is de aftekening van deze muur met het kerkhof reeds duidelijk te onderscheiden, ze loopt volledig rondom de kerk. Tussen 1930 en 1942 werd het kerkhof afgeschaft en een nieuwe wordt voorzien aan de oostzijde van het dorp. De kerkhofmuur werd samen met het kerkhof weggenomen. Het oude kerkhof doet voortaan dienst als kerkplein. Op het kadasterplan is deze scheiding wel nog steeds aanwezig als het perceel C147a waarin de kerk C148a gelegen is (zie ook afbeelding 3).

Meest recente restauratiewerken

In 1969 restaureert de architect Van Doren de buitengevels van de kerk.²⁰ In 1994 werden de exterieurgevels van de Sint-Martinuskerk opnieuw gereinigd en gerestaureerd.²¹ Ook de glas-in-loodramen ondergingen conservatie- en restauratiewerken.

²⁰ APZ, Recent Archief, "Plannen kerk", Plannen van de architect Van Doren in ca. 1969 i.v.m. de buitenrestauratie.

²¹ APZ, Recent Archief, "Voorstel restauratie 1929-1932. Binnenrestauratie schilderwerken, Van Steenwincel, Houtworm bestrijding, restauratie kunstwerken, bevoiering koor, beelden Sint-Maarten, restauratie in 2006".

¹⁹ Lemaire 1905: 134-135.

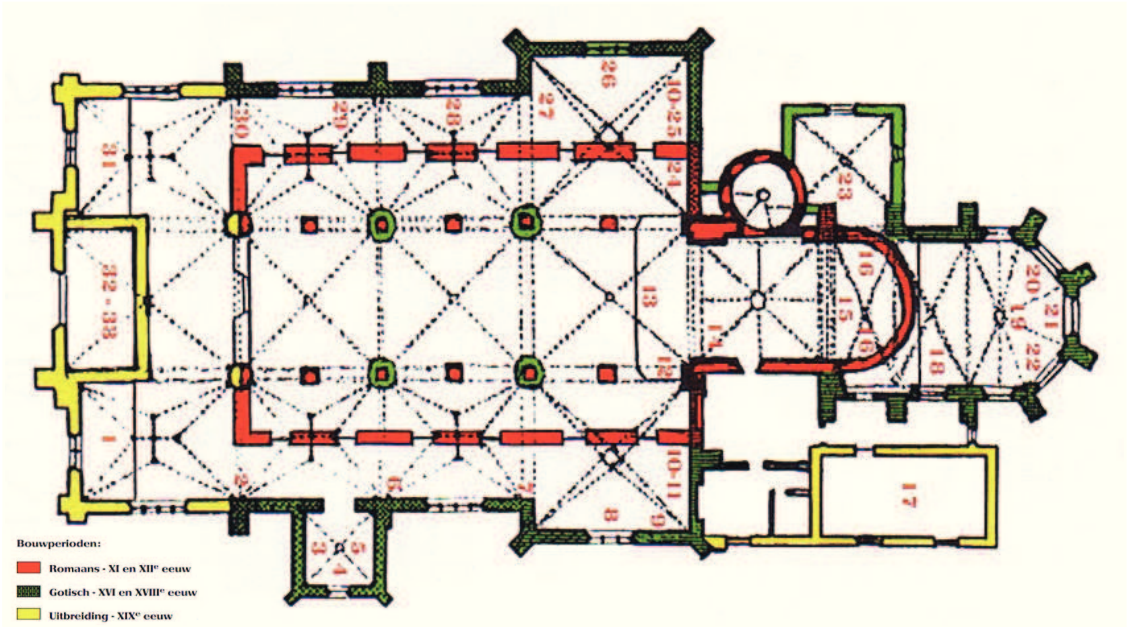
Kort hierna volgde een grondige opfrissingsbeurt van het interieur: het parement werd voorzien van een nieuwe schilderlaag, de kunst-en cultusobjecten werden opgefrist en de elektriciteitsinstallatie werd gerenoveerd. Ook werden recent de zolders opgefrist en voorzien van loopbruggen.²²

Besluit

De huidige Sint-Martinuskerk omvat als het ware twee kerken van verschillende stijlen en afmetingen die in elkaar vervat zijn: de kleinere twaalfde eeuwse romaanse kerk en de latere gotische kerk.

Tussen het begin van de 17de en het einde van de 18de eeuw worden achtereenvolgens het koor verlengd, de toren verhoogd en de zij- en kruisbeuken verbreed. Hierdoor krijgt het cultusgebouw een nieuwe gedaante met gotische kapitelen, bogen, spitsboogvensters en kruisgewelven. De verlenging van de meest westelijke travée in 1864 volgt dezelfde stijltypologie als de gotische kerk. Toch blijven nog een groot aantal elementen aanwezig in het gebouw van zijn eerste romaanse bouwperiode, dit zijn bijvoorbeeld de onderzijde van de centrale toren met flankerende traptoren, twee pilaren in de beuk en verschillende sporen van vensters en ornamenten boven het huidige gewelf.

De kunst-en cultusobjecten in de kerk van Zaventem worden grondig gerenoveerd in de 17de en 18de eeuw en geven vandaag een barok ensemble bestaande uit zijaltaren, biechtstoelen, communiebank en orgel.

Bouwperiodes:
Romaans - XI en XIIe eeuw
Gothisch - XVI en XVIIIe eeuw
Uitbreiding - XIXe eeuw

45. Grondplan van de Sint-Martinuskerk met verschillende bouwperiodes

²² APZ, Recent Archief, Dakwerken gang tussen kerk en sacristie, loopbruggen – Haviland, vloeren toren, herstellen doorboring.

III. INVENTARIS

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en **STUDIO ROMA** cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

A. Overzicht van de inventarissen in bijlage

Gezien de omvang van de verschillende inventarissen, en met het oog op de hanteerbaarheid van het beheersplan te garanderen, werden de inventarissen die deel uitmaken van het beheersplan als afzonderlijke bundels opgesteld en als bijlage toegevoegd aan het beheersplan. Het betreft volgende documenten:

- *Bouwkundige inventaris*

Deze inventaris omvat een geïllustreerde beschrijving van de gevels en daken evenals een geïllustreerde beschrijving van het interieur van de verschillende verdiepingen.

- *Inventaris Schrijnwerk*

Deze inventaris omvat een geïllustreerde beschrijving en identificatie van zowel het binnen- als buitenschrijnwerk dat aanwezig is in de kerk.

- *Inventaris Interieurelementen Onroerend door aard*

Deze beschrijving omvat een geïllustreerde beschrijving en identificatie van de belangrijkste interieurelementen die onroerend zijn door hun aard.

- *Inventaris Cultuurgoeederen*

Deze beschrijving omvat een geïllustreerde beschrijving en identificatie van de roerende goederen aanwezig in de kerk, die binnen het kader van dit beheersplan worden voorgesteld voor erkenning als cultuurgoeederen.

- *Inventaris overige kunst- en cultusobjecten*

Het betreft een geïllustreerde opsomming van interieurelementen die als waardevol aanzien kunnen worden, maar die niet in aanmerking komen als cultuurgood of waarvoor een meer uitgebreid onderzoek nodig is i.f.v. een toekomstige erkenning als cultuurgood.

Deze inventaris werd ter vervollediging toegevoegd aan dit beheersplan, daar hiervoor geen premie voor kan aangevraagd worden werd deze inventaris enkel digitaal meegeleverd.

46. Algemeen beeld van de voorgevel - dd. 05 juni 2014

47. Altaar van het koor - dd.19 maart 2015

48. Binnenschrijnwerk - dd. 16 april 2015

IV. ERFGOEDWAARDE

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en STUDIO ROMA cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

A. Erfgoedwaardes volgens het beschermingsbesluit

Beschermd Monument

De Sint-Martinuskerk te Zaventem is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 25 maart 1938 omwille van zijn artistieke, oudheidkundige of geschiedkundige waarde. Hierbij dient echter vermeld te worden dat in dit Koninklijk Besluit een hele reeks gebouwen in Vlaams-Brabant met hetzelfde besluit beschermd werden en de situering en beschrijving van de erfgoedwaarden voor deze monumenten allemaal worden beschreven als:

“[...] worden gerangschikt, overeenkomstig de wet van 7 augustus 1931, om reden van hun artistieke, oudheidkundige of geschiedkundige waarde, de volgende monumenten, gelegen in de provincie Brabant: [...]”

De situering en beschrijving van de erfgoedwaardes van de Sint-Martinuskerk te Zaventem zijn dus bij de bescherming niet specifiek voor de kerk zelf beschreven, waardoor hier ruimte voor interpretatie is.

Onroerend Erfgoed

Het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed definieert erfgoedwaarde als:

“[...] de archeologische, architecturale, artistieke, culturele, esthetische, historische, industrieel-archeologische, technische waarde, ruimtelijk-structurerende, sociale, stedenbouwkundige, volkskundige of wetenschappelijke waarde waaraan onroerende goederen en cultuurgooederen die er integrerend deel van uitmaken hun huidige of toekomstige maatschappelijke betekenis ontleenen; [...]”

Deze definitie somt de verschillende erfgoedwaardes op van het onroerend goed, in dit geval een parochiekerk. Ze beschrijven de waardes die aan het gebouw gegeven worden door zijn plaats die het heeft binnen de maatschappij zowel in het heden als in de toekomst. De waardering die in het beschermingsbesluit gegeven wordt voor de Sint-Martinuskerk is veralgemenend opgesteld voor meerdere gebouwen die onderling sterk van elkaar verschillen.

Verder in dit hoofdstuk zal bijgevolg de situering en de beschrijving van de erfgoedwaardes van de Sint-Martinuskerk verder onderzocht worden op basis van de gegevens die in het kader van het opstellen van dit beheersplan naar voor worden gebracht en kennis uit voorgaande dossiers die door het studieteam werden uitgevoerd. De voorgelegde erfgoedwaardes die in het Beschermingsbesluit naar voren worden geschoven, zullen hierbij ook mee in rekening worden gebracht, zonder dat dit als een beperking wordt aanzien.

B. Erfgoedwaardebepaling

Archeologische Waarde

Door de bouwsporen en overblijfselen van de Sint-Martinuskerk te bestuderen kan de geschiedenis van het bouwwerk grotendeels gereconstrueerd worden. Hierdoor kan gesteld worden dat de Sint-Martinus kerk een hoge archeologische waarde bezit, grotendeels bovengronds en mogelijk deels ondergronds.

Hierbij dient eerst en vooral de unieke en specifieke opbouw van de kerk naar voor te worden geschoven. Op het eerste zicht lijkt de kerk opgebouwd in een neogotische stijl. Ondermeer de zolder toont echter een heel ander beeld van de kerk, door de grote verzameling aan bouwsporen die hier aanwezig zijn, dit zowel van de Romaanse als de post-Romaanse bouwperiode.

De oudste restanten van de parochiekerk Sint-Martinus, zijn de Romaanse onderbouw van de toren, de Romaanse wanden met zijn afwerkingslagen en de Romaanse bovenlichten met hun authentieke schrijnwerk uit kastanje hout.

Het intact bewaarde houten schrijnwerk van de bovenlichten, wordt in het vooronderzoek van B.J.Delmotte omschreven als "zeer uitzonderlijk" en "zeldzaam in Europa". De specifieke situatie die aan te treffen is in de Sint-Martinuskerk zorgde er voor dat de bovenlichten van de Romaanse middenbeuk aan het zicht en buitenomgeving onttrokken werden, met de kapconstructie van de gotische aanbouw, waardoor verwerking ten gevolge van weersinvloeden sterk beperkt werden. De archeologische waarde van deze Romaanse elementen geven de kerk mee zijn hoge archeologische waarde, de grote zeldzaamheid ervan verhoogt dit nog.

Het wellicht meest markante artefact van de kerk is het tongewelf. Dit stucwerk tongewelf is nagenoeg volledig intact bewaard gebleven, de dringende nood aan restauratie buiten beschouwing gelaten.

Hierbij dateert de houten draagstructuur vermoedelijk uit ca. 1605, 1608 en zou het door Gots gebouwd zijn. De afwerking in stucwerk dateert van een latere fase, vermoedelijk ca. 1687. In archeologisch opzicht bezit dit tongewelf dus eveneens een hoge archeologische waarde.

Naast deze bouwsporen en overblijfselen met een hoge archeologische waarde, bezit de kerk nog meer archeologisch waardevolle elementen. Zo werd tijdens het vooronderzoek in 2012 een muurschildering aangetroffen op de oostelijke wand van de zolder van het schip, deze dateert vermoedelijk uit de Post-Romaanse fase. De aanwezigheid van een volledig lagenpakket en de aftekeningen van de vermoedelijk Romaanse dakhelling evenals de constructiechronologie van de kerk zijn belangrijke restanten voor deze waardebeoordeling.

Bijkomende archeologische waarde is mogelijk ook ondergrond terug te vinden. Op basis van het vloerpatroon en de schikking van de grafstenen, wordt vermoed dat de grafstenen ooit verplaatst zijn geweest, waardoor de graven zelf vermoedelijk niet meer aanwezig zijn. Desondanks kunnen onder de vloerbekleding van de kerk wel nog de funderingen van oudere bouwfasen van de kerk aangetroffen worden. Zo is het mogelijk dat de funderingen van de Romaanse kerk nog aanwezig zijn. Aangezien het Romaanse bouwplan vrij goed gekend is, is er weinig twijfel waar deze restanten aangetroffen zouden kunnen worden (zie ook de bouwhistorische nota).

Ook rondom het kerkgebouw zijn mogelijk archeologische elementen aanwezig in de ondergrond dit in de zone van het voormalige kerkhof, al is er ook veel geroerde grond.

De archeologische waarde van de Sint-Martinuskerk moet bijgevolg als 'hoog' aanzien worden.

Architecturale Waarde

De architecturale waarde van de Sint-Martinus kerk hangt nauw samen met de archeologische waarde van het gebouw.

Uit de bouwsporen en overblijfselen van de verschillende bouwfasen van de kerk is de bouwgeschiedenis en de verschillende bouwstijlen van het gebouw deels af te lezen.

Zelden bezit een gebouw de veelheid aan goed bewaarde getuigen van regionale, architecturale stijlovertgangen als de Sint-Martinuskerk. Het toont illustratief de geleidelijke overgang aan van een Romaanse kerk naar een uiterlijk (neo-)gotische kerk.

Het leeuwendeel van zijn architecturale waarde zit natuurlijk vervat in de huidige (neo-)gotische uitstraling en karakter van de Sint-Martinuskerk, maar daarnaast zijn er nog enkele andere markante elementen die hieraan bijdragen. Zo geeft zowel het 17e eeuwse stucgewelf, als de romaanse overblijfselen op zolder, de kerk mee zijn architecturale waarde die eveneens als 'hoog' kan omschreven worden.

Artistieke Waarde

Als we de artistieke kwaliteiten van het bouwwerk zelf even buiten beschouwing laten, mag gesteld worden dat de artistieke waarde van de Sint-Martinuskerk als religieus erfgoed, in eerste instantie teruggevonden kan worden bij de cultuur- en cultusobjecten die deel uitmaken van de kerk.

Het belangrijkste artefact dat hierbij vernoemd moet worden is het befaamde schilderij 'Sint-Martinus deelt zijn mantel met een bedelaar' naar de hand van de Vlaamse barokschilder Antoon Van Dyck (1599-1641), een van de meest invloedrijke schilders van de Antwerpse school. Het kunstwerk dateert uit de eerste helft van de 17e eeuw, tussen 1615 en 1629, en is in vele opzichten uitzonderlijk. Meerdere bronnen geven aan dat het kunstwerk een geschenk zou zijn geweest van de heer Ferdinand de Boisschot, reeds heer van Zaventem, in wiens gunste het dorp verheven werd tot baronie op 12 maart 1621. Na een feestelijk ontvangst zou hij het uit dankbaarheid aan Zaventem hebben geschonken.

Het schilderij beeldt Sint-Martinus van Tours af te paard, in de bekende scène waarin hij een deel van zijn mantel afsnijdt om aan een naakte bedelaar te geven. Het is een bekend werk uit het oeuvre van Van Dyck, dat sterke invloeden heeft van zijn leermeester, Pieter Paul Rubens. Het zou gebaseerd zijn op een olieverschets van deze laatste en toont daardoor op unieke wijze de samenwerking van de twee kunstenaars.

Naast 'Sint-Martinus deelt zijn mantel met een bedelaar' zijn er nog enkele andere schilderijen, beeldhouwwerken en meubilair met artistieke waarde. Hiervoor verwijzen we naar de inventarissen.

Ook de verschillende gebrandschilderde glas-in-loodramen van dienen vermeld te worden. De drie Glas-in-lood ramen van het hoogkoor bezitten de hoogste waarden. Deze dateren van de periode 1871-1875 en zijn naar de hand van het atelier J. Colpaert en L.C. Crespin.

Esthetische Waarde

In het geval van deze kerk, is de esthetische waarde een bundeling van de architecturale en artistieke waarde.

Historische Waarde

De Sint-Martinuskerk heeft een hoge historische waarde, zowel in cultuur-historisch als bouwhistorisch opzicht.

De cultuurhistorische waarde van de Sint-Martinuskerk uit zich in het feit dat het de getuige is van de ontwikkeling van de parochie Sint-Martinus binnen de katholieke geloofsgemeenschap.

"[...] Voor het ontstaan van de parochie kan verwezen worden naar de patroonheilige Sint-Martinus, die doorgaans tot de oudste kerkpatronen behoort; zo kan het ontstaan vóór het einde van de 9de eeuw geplaatst worden. De parochie Sint-Martinus behoort trouwens tot de eerste parochiekernen van Midden-Brabant. Op het einde van de 9de eeuw werd de kerk een personaatskerk van de abdij van Nijvel. In 1147 werd het personaatsrecht overgedragen aan het bisdom Kamerijk. Tot 1559 bleef de parochie afhankelijk van dit bisdom, nadien van het aartsbisdom Mechelen. Wat betreft de kerk zelf gaat het om een ingewikkelde vrij lange bouwgeschiedenis waarbij het oorspronkelijk romaanse gebedshuis geleidelijk werd omgevormd tot een ruime gotische dorpskerk. [...]"

(Inventaris Onroerend erfgoed)

Uit de bespreking van de archeologische waarde van de Sint-Martinuskerk en eerder beschreven in de historische nota, heeft de Sint-Martinuskerk er een uitgebreide maar complexe bouwgeschiedenis op zitten, die via getuigen illustratief verteld wordt door het gebouw zelf. Tevens daterende de oudste delen van de kerk terug tot de 12e eeuw. De historische waarde van de kerk wordt dus als 'hoog' geëvalueerd.

Sociale en Culturele Waarde

Gezien het hier een parochiekerk betreft, heeft het bouwwerk uiteraard een sociale waarde. Deze sociale waarde is sterk verbonden met de culturele waarde en vice versa. Vermits het een katholieke kerk betreft zijn zowel de sociale als culturele waarde van de kerk echter voornamelijk beperkt tot de katholieke leefgemeenschap. In het verleden meer dan nu nog het geval is, trokken de katholieke bewoners van de parochie van Sint-Martinus te Zaventem minstens één keer per week naar de kerk om de eucharistievieringen bij te wonen. Waardoor de kerk een functie als een sociale ontmoetingsplaats binnen de parochiegemeenschap waar de bevolking hun geloof komen betuigen.

Naast de kerkelijke functie vinden er sporadisch ook concerten plaats, wat bijkomend inspeelt op de sociale en culturele functie van het kerkgebouw.

De Sint-Martinuskerk heeft dus een significante sociale en culturele waarde. De functies die aan deze waarden verbonden zijn hebben eeuwen lang een centrale rol gespeeld. Hierdoor kan de sociale en culturele waarde van de kerk niet over het hoofd gezien worden bij het bepalen van de evalueerbaarheid van de parochiekerk. Samen met een sterke daling van het aantal kerkgangers is ook de bijhorende sociale waarde van het kerkgebouw de laatste decennia echter sterk verminderd.

Ruimtelijk-Structurerende Waarde

In navolging van de eerder besproken sociale en culturele waarden van de kerk kan gesteld worden dat gedurende meerdere eeuwen kerken in het algemeen een centrale rol gespeeld hebben in de leefgemeenschappen in onze streek. Deze centrale rol op sociaal en cultureel vlak heeft er mede voor gezorgd dat het kerkgebouw op zich ook een centrale plaats heeft gekregen binnen de stedenbouwkundige opbouw van steden en dorpen. De belangrijkste kerk van het dorp of van een stad stond in het centrum en de stedelijke structuren ontwikkelde zich verder rondom het bouwwerk. Dit was ook het geval bij de Sint-Martinuskerk te Zaventem.

Net als elke belangrijke kerk heeft Sint-Martinuskerk bijgevolg een zekere ruimtelijk-structurerende waarde. Dit door zijn oriënterende functie en centrale plaatsing binnen het stedelijk weefsel van Zaventem dorp.

C. Besluit Erfgoedwaarde

Waardering van de Sint-Martinuskerk

Daar waar het beschermingsbesluit van de Sint-Martinuskerk te Zaventem enkel de artistieke, oudheidskundige en geschiedkundige waarde van de kerk vermeld, is de waardering van de kerk groter en breder. Ook archeologisch, esthetisch, historisch, sociaal, cultureel en ruimtelijk-structurerend kan de Sint-Martinuskerk als waardevol aanzien worden.

Ook met deze waarden is in het verdere verloop van het beheersplan rekening gehouden en met deze waarden zal ook in de toekomst, bij uitvoering van werkzaamheden, rekening moeten gehouden worden.

V. VISIE OP HET BEHEER

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en **STUDIO ROMA** cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

A. Inleiding

Definitie van het beheer van een monument

Het Decreet van 12 juli 2013 betreffende het onroerend erfgoed definieert 'beheer' als:

“ [...] Het geheel van maatregelen, werkzaamheden en handelingen die erop gericht zijn de erfgoedwaarden van een onroerend goed in stand te houden of te herstellen [...] ”

Ook de betekenis die het Van Dale woordenboek geeft aan het woord 'beheer' en 'beheren' kan nuttig zijn voor het vervolg van dit beheersplan:

“ bestuur, bewindvoering, m.n. administratie van een zaak, gelden enz.: het beheer over iets voeren [...] ”

“ als verantwoordelijke zorg dragen voor ”

Huidige beheer van de Sint-Martinuskerk

Voor de Sint-Martinuskerk is de beheerder de 'Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem'. In functie van het onderhoud van de kerk hebben zij in het nabije verleden reeds enkele maatregelen genomen die betrekking hebben op het onderhoud van het kerkgebouw.

Voor de Sint-Martinuskerk heeft de kerkfabriek het beheer van de kerk 'als een goede huisvader' uitgevoerd. Toch kan gesteld worden dat de visie op het beheer op middellange en lange termijn echter beperkt is geweest tot noch toe. Waar problemen opduiken en nieuwe noden zich stellen wordt er door de kerkfabriek op een zeer verantwoorde wijze actie ondernomen.

De parochiekerk Sint-Martinus te Zaventem is bijgevolg wel een kerk die zeer degelijk onderhouden is en dit wordt ook zo ervaren door de bezoeker.

Opmaak van het beheersplan

Ondanks degelijk beheer van de Sint-Martinuskerk, kan een beheersplan het geheel van maatregelen en handelingen die nodig zijn om op een verantwoorde wijze zorg te dragen voor het monument, een meerwaarde betekenen. Dit ondermeer om de efficiëntie en de duurzaamheid van de te nemen maatregelen en handelingen te verhogen. Op zijn beurt zal dit zowel het monument als de gebruiker ten goede komen.

Binnen het voorliggende beheersplan werden de maatregelen en werkzaamheden die door de kerkfabriek reeds voorzien werden, mee opgenomen. In functie van dit beheersplan werd waar nodig de timing en/of de inhoud ervan aangepast zodoende het beheer te optimaliseren en/of binnen de gestelde visie te laten passen.

Enkele werkzaamheden en onderzoeken die in het recente verleden werden uitgevoerd door de kerkfabriek in functie van het onderhoud en beheer van de kerk, en die relevant zijn binnen het kader van dit beheersplan werden kort samengevat.

In eerste instantie geeft dit een volledig beeld van de toestand van het kerkgebouw, maar zorgt er vooral voor dat de toekomstige maatregelen verder bouwen op het huidige beheer van de kerk.

B. Goedgekeurd kerkenplan

De Sint-Martinuskerk in het kerkenplan van Zaventem

Voor de Gemeente Zaventem is een goedgekeurd kerkenplan aanwezig dat gerelateerd is aan een meerjarenplan 2014-2019.

In dit kerkenplan zijn totaal vijf kerken opgenomen die op het grondgebied van de gemeente Zaventem en zijn deelgemeenten gelegen zijn.

We verwijzen hiervoor naar het kerkenplan met bijhorende beslissingen van de gemeenteraad van Zaventem en het Aartsbisdom Mechelen-Brussel in bijlage.

Valorisatie

Dit kerkenplan voorziet voor de Sint-Martinuskerk te Zaventem een 'Valorisatie'.

De kerk zelf blijft behouden voor de kerkelijke activiteiten, sacramenten en andere activiteiten die betrekking hebben op de catechetische en christelijke dienstverlening (diaconie).

Daarnaast wordt er voorzien om initiatieven die, met respect voor het normale gebruik van de parochiekerk, de betekening van de kerkgebouwen in al zijn aspecten versterkt en bevordert. Concreet wordt hierbij gedacht aan occasioneel en passend gebruik van het kerkgebouw voor kunsthistorische rondleidingen, concerten, voordrachten, conferenties of tijdelijke tentoonstellingen.

Huidige gebruik

Deze initiatieven vinden reeds plaats in de Sint-Martinuskerk te Zaventem, dit in tegenstelling tot de vermelding in het kerkenplan, waarin vermeld staat dat de kerk uitsluitend voor erediensten gebruikt wordt.

Naast het kerkelijke gebruik is de kerk steeds toegankelijk voor bezoekers (lid van de stichting Open Kerken). Zo wordt de kerk veel bezocht voor het schilderij naar de hand van Van Dijk. Ook worden op aanvraag rondleidingen gedaan in de kerk, toren en zolder. Occasioneel worden ook concerten georganiseerd.

C. Visie op het beheer

Visie op het beheer

De visie op het beheer van de Sint-Martinuskerk is meer dan enkel de instandhouding en het onderhoud van het gebouw. Om een integrale visie op het beheer van de kerk te formuleren, worden de waarden die in het vorige hoofdstuk uitgelicht werden, als referentiekader genomen. Hierdoor komen volgende doelstellingen naar voren:

- Het behoud en versterken van de erfgoedwaarden van het gebouw
- Naast de religieuze hoofdactiviteiten, de toegankelijkheid van het gebouw verhogen in functie van informeren en erfgoededucatie

Beide doelstellingen kunnen echter niet los van elkaar gezien worden. De uitzonderlijke erfgoedwaarden die de Sint-Martinuskerk bezit, zorgen ervoor dat erfgoededucatie mogelijk is. Het is door de bestaande interesse voor de waardevolle elementen in de kerk, dat zowel het onderhoud als het versterken van deze erfgoedwaarden kan verantwoord worden. Tegelijk zal de toegankelijkheid verhoogd moeten worden om de bestaande interesse te behouden en erfgoededucatie op een efficiënte wijze mogelijk te maken.

Hierdoor kan gesteld worden dat voor een duurzame lange termijn visie voor het beheer van de kerk een duurzame symbiose moet gevormd worden tussen 'onderhoud en instandhouding', de religieuze activiteiten en erfgoededucatie.

D. Hoofddoelstelling

Het behoud en versterken van de erfgoedwaarden van het gebouw.

Het behoud en de instandhouding van het kerkgebouw dienen in relatie te staan met de erfgoedwaarden die het gebouw bezit. Hierbij zal de nadruk gelegd worden op de elementen, zowel bouwkundig als cultureel, die het gebouw zijn eigenheid en karakter geven. Deze nadruk is nodig om de nevendoelstelling voor erfgoededucatie mogelijk te maken, maar zorgt er tevens voor dat de erfgoedwaarden die in het vorige hoofdstuk naar voor werden gebracht, versterkt worden.

In eerste instantie dient het behoud van het gebouw zelf verzekerd te worden. Bouwtechnische problemen moeten dus aangepakt worden. Daarna kan overgegaan worden tot het versterken van de erfgoedwaarden, zonder hierbij het behoud en (basis)onderhoud over het hoofd te zien. Concreet zullen bouwtechnische problemen zoals ondermeer lekken en scheuren die aanwezig zijn, moeten verholpen worden zodat nadien kan worden overgegaan tot conservatie en/of restauratie van enkele waardevolle bouwelementen zoals het stucwerk tongewelf. Ook bijkomend onderzoek om de kennis over de erfgoedwaarden te vergroten is hierbij onontbeerlijk.

E. Nevendoelstelling

Naast de religieuze hoofdactiviteiten, de toegankelijkheid van het gebouw verhogen in functie van informeren en erfgoededucatie.

De parochiekerk van Sint-Martinus is voorzien om dienst te blijven doen als ruimte voor religieuze activiteiten van katholieke christenen, zoals ze deze functie ook al eeuwen uitoefent.¹ Ook al is de hoeveelheid kerkgangers in de laatste eeuw sterk gedaald.

Onderhoud en instandhouding van een kerkgebouw is met een dalend aantal kerkgangers niet altijd te verantwoorden, daar het kostenplaatje erg hoog is.

Bovendien is een groot deel van de erfgoedwaarde van de Sint-Martinuskerk onttrokken aan het zicht van de gewone kerkganger (vooral op zolder aanwezig).

Om de kosten van het onderhoud en instandhouding van de kerk, evenals het mogelijk bijkomend versterken van de erfgoedwaarden te kunnen verantwoorden, is het vereist om geïnteresseerden de Romaanse voorgeschiedenis van deze kerk te laten aanschouwen. Erfgoededucatie kan tevens een toegevoegde waarde hebben, zowel voor de kerk als voor de verenigingen en scholen in en rondom Zaventem.

Activiteiten voor erfgoededucatie dienen hierbij niet enkel gericht te zijn op onderwijs, maar moeten een breder publiek kunnen aanspreken. Erfgoededucatie gaat over het leren over en door middel van materieel (en immaterieel) erfgoed en kan ook een informerende functie uitoefenen. Voor de Sint-Martinuskerk zal echter rekening gehouden moeten worden met de mogelijkheden en capaciteiten van het gebouw. Daar de erfgoedwaarde het hoogst is op de slecht toegankelijke zolder, zijn de mogelijkheden hoe dan ook beperkt.

¹ Parochiekerkenplan voor de Gemeente Zaventem, goedgekeurd door de Gemeenteraad Zaventem dd. 14 decembet 2015 en door het Aartsbisdom Mechelen-Brussel dd. 18 april 2016

VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN *

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en **STUDIO ROMA** cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

* Algemeen geldt dat de werken onder hoofdstuk 6 en bijhorende tabellen niet automatisch in aanmerking genomen zullen worden bij het bepalen van een premie.

De afweging zal door het Agentschap Onroerend Erfgoed concreet gemaakt worden bij de aanvraag tot toelating en/of tot het bekomen van een premie conform de geldende regelgeving.

De werken zullen bij aanvraag van een premie verder beschreven en uitgesplitst worden in niet-betoelaagbare werken.

Elk op te stellen onderhoudsplan zal tevens de uitsplitsing maken in betoelaagbare en niet-betoelaagbare werken.

Een goedgekeurd beheersplan blijft steeds ondergeschikt aan de vigerende regelgeving.

De werken die als 'premiegerechtigd' staan aangeduid in de tabel worden bij een concreet premiedossier nog afgetoetst aan de wetgeving hieromtrent in het Onroerenderfgoedbesluit, meer bepaald aan artikel 11.2.4.

1. MAATREGELEN VOORAFGAAND AAN HET BEHEERSPLAN

De kerkfabriek van Sint-Martinus te Zaventem is reeds geruime tijd de beheerder van de parochiekerk. De maatregelen en werkzaamheden die zij reeds uitgevoerd hebben, maken deel uit van dit kerkbeheer. In dit hoofdstuk wordt eerst een overzicht gegeven van reeds uitgevoerde studies en onderzoeken die van belang zijn voor het uitwerken van de praktische richtlijnen, maatregelen en werkzaamheden van dit beheersplan.

De meest recente studies en werkzaamheden zijn uitgevoerd in functie van de restauratie van de daken die door de kerkfabriek nodig worden geacht, dit ondermeer door de aanwezigheid van lekken.

De relevante studies, maatregelen en werkzaamheden die de afgelopen 15 jaar werden uitgevoerd aan de kerk, worden hierna chronologisch in een lijst weergegeven. Het bouwhistorisch, bouwarcheologisch en materiaaltechnisch onderzoek, de inventaris van noodzakelijke instandhoudingswerken en het stabiliteits-technisch onderzoek wordt nadien ook beknopt samengevat, vermits deze onderzoeken van belang zijn voor het bepalen van de nodige maatregelen en werkzaamheden die nodig zijn voor het beheer van de kerk.

A. Chronologische lijst van reeds uitgevoerde maatregelen

- De laatste grote restauratiefase van de Sint-Martinuskerk dateert van 1993. Er werden werken uitgevoerd aan de glas-in-loodramen (plaatsen van voorzetbeglazing), een gevelrestauratie en onderhoudswerken aan de daken. De totale kostprijs bedroeg 29.454.528 BEF (omgerekend zo een € 730.158,68).¹
- In het najaar van 2000 werd het interieur van de kerk geschilderd. Door eerdere schilderwerken die slecht uitgevoerd waren, werd bij het herstellen van deze verflagen bijkomend advies gevraagd bij verffabrikant Sikkens. De kostprijs bij toekenning van de werken bedroef 1.345.731 BEF (omgerekend zo een € 33.359,80)²
- Plaatsen van nieuwe metalen loopbrug op de zolder onder het tongewelf in 2003 , naar het ontwerp van ebtca bvba, dit ter waarde van €47.674,73.³
- Plaatsen van houten loopbruggen op de overige zolders
- Advies van de brandweer van Zaventem betreffende de nodige brandpreventie maatregelen voor de zolderruimtes van de Sint-Martinuskerk dd.26.05.2005
- Onderzoek van de houten structuren op de zolders van de kerk dd.26.05.2005
- Opmeting van de daken en zolders met opmaak van plannen, uitgevoerd door Altran Architectenvennootschap in opdracht van TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba in 2009.
- Een bouwkundige inspectie door Monumentenwacht vzw werd op dd.26.01.2010 uitgevoerd.
- Een eerste bouwhistorische vooronderzoek werd in 2010 uitgevoerd door Sofie Beyen Architecten.

- Dd. 01.03.2011 werd door het KIK-IRPA voor het laatste een conditierapport opgesteld van het schilderij ‘Sint-Martinus deelt zijn mantel met een bedelaar’ naar de hand van Antoon Van Dijck.
- Het **bouwhistorisch, bouwarcheologisch en materiaaltechnisch onderzoek** van de zolders werd uitgevoerd in 2012 door B.J.Delmotte bvba. Dit onderzoek werd uitgevoerd met behulp van een restauratiepremie bij besluit van de Vlaamse Overheid dd. 27/02/2012. In dit hoofdstuk is hiervan een beknopte samenvatting bijgevoegd.
- Op vraag van de Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem werd in 2013 tevens een inventaris opgesteld van **noodzakelijke instandhoudingswerken**. Een plaatsbezoek dd. 27.09.2013 werd uitgevoerd door Studio Roma cvba en Ebtca bvba met begeleiding van Triconsult nv voor stabiliteitsingrepen. In dit hoofdstuk is hiervan een beknopte samenvatting bijgevoegd.
- op 26.06.2014 werd op advies van Triconsult nv een geotechnisch onderzoek uitgevoerd door SGS Belgium nv, hierbij werden 3 diepsonderingen uitgevoerd ter controle van de draagkracht van de bodem. Hiervan brachten 2 sonderingen resultaten op.
- Laatste interieurinspectie door Monumentenwacht vzw werd op dd.16.02.2015 uitgevoerd.
- Laatste bouwkundige inspectie door Monumentenwacht vzw werd in het najaar van 2015 uitgevoerd.
- In het voorjaar van 2016 is een **stabiliteits-technisch onderzoek** van start gegaan. Voor dit onderzoek werd een onderzoekpremie verkregen bij de dienst onroerend erfgoed die vastgesteld werd op 80% van het geraamde bedrag van €13.510,00.

B. Bouwhistorisch, -archeologisch en materiaal-technisch onderzoek, 2012

Inleiding en probleemstelling

De bedoeling van het vooronderzoek uitgevoerd door Bernard Delmotte had in eerste instatie tot doel een materiaal-technisch onderzoek uit te voeren naar de afwerking van zowel Romeanse restanten als van het stucgewelf. Het werd gekoppeld aan het beantwoorden van enkele vragen betreffende de bouwgeschiedenis van de kerk.

Tot slot werd binnen het kader van dit vooronderzoek advies uitgebracht over de mogelijke restauratieopties van de onderzochte bouwelementen.

Stratigrafisch onderzoek

Bij het stratigrafisch onderzoek lag de focus op de verschillende wanden en het tongewelf van de middenbeuk. Naast de samenstelling van de bepleisteringen en afwerkingslagen werden ook enkele vaststellingen gedaan, de belangrijkste hiervan op een rijtje:

- Zowel op de noord- en zuidwanden als op de dagkanten en binnenvlaktevlakken van de vensteropeningen komt boven de natuursteen een ‘Romaanse bepleistering’ voor. Dit is ook het geval op de Oostwand, maar dan echter tot op een beperkte hoogte.
- Het dicht metselen van de Romeanse vensteropeningen gebeurde in bakstenen van het zogeheten Spaans formaat. Deze bakstenen worden in de regio Brussel gebruikt van de 16de eeuw tot diep in de 18de eeuw.
- Op de Oostwand werd een muurschildering aangetroffen op diverse plaatsen. Bernard Delmotte gaat er van uit dat deze schildering zich over de gehele wand voordoet.
- Een rood geschilderde contour volgt de kromming van het tongewelf. Indien deze ook voorkomt op de laag van de muurschildering betekend dit dat in die periode het tongewelf al aanwezig was.

¹ Gegevens uit het archief van de dienst Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, dossier van de Sint-Martinuskerk te Zaventem, geconsulteerd op 30.04.2015
² Gegevens uit het archief van de kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem
³ Gegevens uit het archief van de dienst Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant, dossier van de Sint-Martinuskerk te Zaventem, geconsulteerd op 30.04.2015

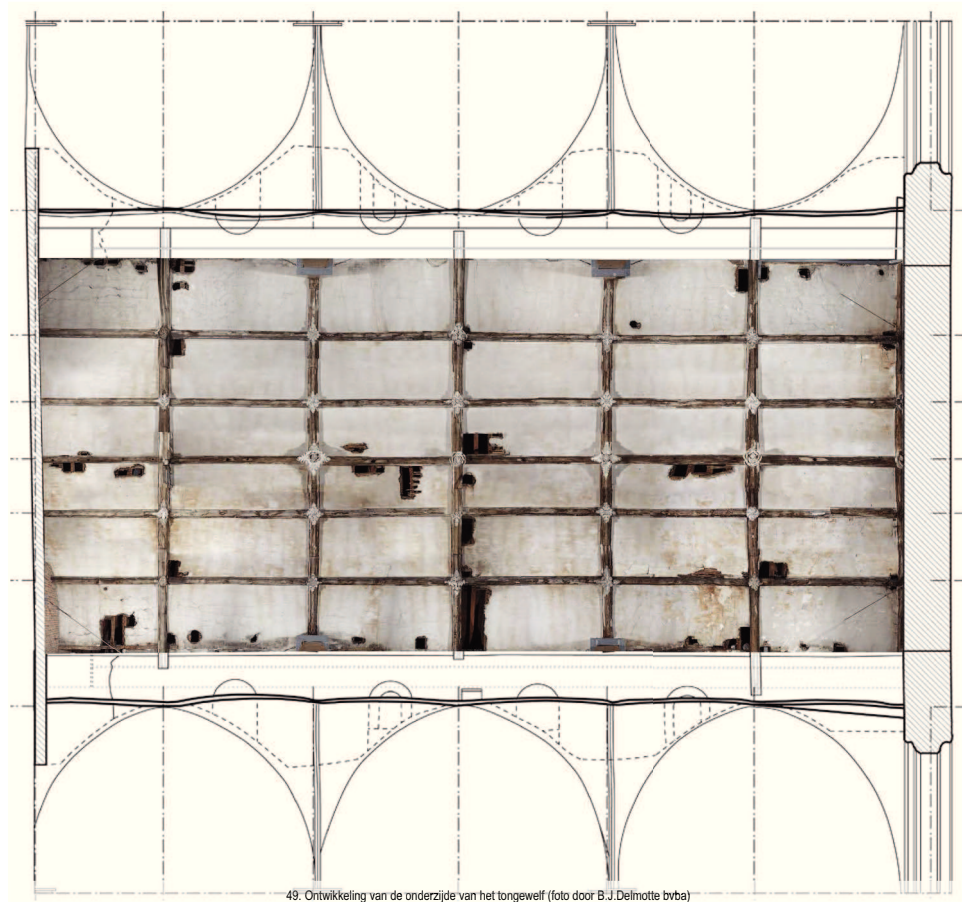
- Op de dichtgemetselde vensteropeningen komt hetzelfde lagenpakket voor als op het tongewelf.
- Het bovenliggende lagenpakket van de ornamenten is identiek als deze op de gewelfvlakken.
- Afwerking van het oude exterieur werd afgewerkt met een dunne harde bepleistering, waarin imitatieveogen aangebracht en getrokken werden.

Materiaal-Technisch onderzoek van historisch waardevolle sporen

Boven het tongewelf, komt in de Oostwand een sleuf voor die overeenkomt met de aftekening van het oude dak. Dit is wellicht het Romaanse dak. In de sleuf werd kalkmortel aangebracht. Er zijn ook restanten van een terracotta dakpan aanwezig. Boven de nok van het oude dak tekenen zicht tevens twee verticale lijnen af. Mogelijk betreffen deze twee Romaanse vensters die in de westelijke torenwand aanwezig waren ten tijde van de Romaanse dakconstructie. In de literatuur is sprake van een houten (bepleisterde) zoldering die zou dateren uit het begin van de 17de eeuw (Gots, 1607-08). Hiervan worden niet direct materiële getuigen teruggevonden. Deze zoldering zou bijgevolg samengaan met de Romaanse dakconstructie.

In het materiaal-technisch onderzoek werden ook de waardevolle sporen van het Romaanse schrijnwerk onderzocht. In 8 van de 12 Romaanse vensteropeningen komt nog Romaans schrijnwerk voor. Deze werden in het onderzoeksrapport bestudeerd en beschreven door Charles Indekeu.

Het oude Romaanse noordtransept is nog zichtbaar door aftekening van de dakhelling in zowel over de twee meest oostelijke travéeën zichtbaar als op de oostwand van het transept.

49. Ontwikkeling van de onderzijde van het tongewelf (foto door B.J. Delmotte bvba)

Natuurwetenschappelijk onderzoek

Er werden meerdere onderzoeken uitgevoerd. Zo werd de samenstelling van de verschillende kalkmortels onderzocht, datering uitgevoerd op de houtstructuur door middel van dendrochronologie en microscooponderzoek naar de houtsoort van het romaanse schrijnwerk.

- Er werd vastgesteld dat de normale verhouding van luchtkank-zand (1 volumedeel op 3 volumedelen) niet werd gerespecteerd en er 4 meerdere verschillende kalkmortelsoorten gebruikt werden.
- De oudste mortel is op basis van luchthardende kalk waaraan hydraulische additieven zijn toegevoegd.
 - De post-romaanse bepleistering bestaat uit 3 delen siliciumhoudend zand en 1 deel luchthardende kalk.
 - Een tweede post-romaanse bepleistering is gebaseerd op luchthardende kalk als bindmiddel en een mengsel van siliciumhoudend zand en kalksteenpoeder als vulmiddel.
 - De laatste mortels horen bij de uitvoering van het kalkstucgewelf. Ze zijn rijk aan bindmiddel en bevatten luchthardende kalk en een mengsel van siliciumhoudend zand en zeer fijn kalksteenpoeder.

De dendrochronologie heeft niet voor elk monster een sluitend resultaat gegeven. Wel kon bepaald worden dat de kap van de noordbeuk uit circa 1648 dateert. Ook is uit de resultaten gebleken dat de kap van de zuidelijke zijbeuk en het zuidtransept in dezelfde periode kunnen worden ondergebracht.

En microscopisch onderzoek gaf aan dat het romaanse schrijnwerk werd uitgevoerd in tamme kastanje.

Archiefonderzoek

Na archief onderzoek betreffende het plafond van de middenbeuk geeft Bernard Delmotte twee mogelijke opties over de bouwchronologie:

- Het gewelf zoals we het nu waarnemen is effectief van Gots en het stucwerk werd pas aangebracht in 1687. Dit betekent echter dat de romaanse ramen niet dichtgemetseld zijn in 1607 maar pas in 1687.
- Ofwel werd er door Gots een gewelf aangebracht in 1605 en nu niet meer bestaat. In dat geval werd er in 1687 een nieuw (huidige) gewelf met stucdecoratie aangebracht.

Pathologisch onderzoek

Het pathologisch onderzoek dat door Bernard Delmotte werd uitgevoerd was specifiek gericht op de behandeling van het stucwerk en van de aanpalende of belangrijke architecturale onderdelen, zoals de noord- en zuidwanden, de Romaanse lichtbeuk en de oostwand.

Houten drager (gordingen, kepers, ribben en rinkellatten) van het stucgewelf

Door het puin dat aanwezig is op de bovenzijde van het tongewelf kon de toestand van de rinkellatten, kepers en gordingen niet naar behoren worden beoordeeld. Daar waar de toestand nagekeken kon worden werd gesteld dat de dragers in zeer goede staat zijn. Aantasting werd evenwel vastgesteld aan zowel de noord- als zuidzijde van het meest oostelijke spantbeen, hier werden ook de gording en de keper aangetast.

Tijdens de inspectie werd een kolonie lievenheerstbeestjes aangetroffen. Er dient rekening mee gehouden te worden dat inheemse lievenheerstbeestjes beschermd zijn en hun biotoop niet verstoord mag worden. De aanwezigheid van de kolonie is echter niet schadelijk voor het gebouw. De controle van onderuit het gewelf toonde aan dat op verspreide plaatsen de drager (rinkellatten) ontbreekt.

Soms ontbreken echter ook de structurele onderdelen (bv. delen van de ribben aan travee 2, noord). Aantasting van de houten drager werd ook vastgesteld in de vorm van

scheuren, krimpscheuren, verzwakking of verpoedring van het hout en houtrot.

Een uitvoerig onderzoek naar de structurele kwaliteit van de houten drager werd uitgevoerd door TRconsult. Het rapport stelt dat de aantasting door zowel de grote- als de kleine klopper niet meer actief is. De trek balken zijn tevens in goede staat. Enkel ter hoogte van de westzijde, waar de muurplaat sterk aangetast is door houtrot of waar delen volledig verdwenen zijn is de stabiliteit gedeeltelijk aangetast.

Pleisterwerk van het tongewelf

Het schadebeeld werd op kaart gezet tijdens het pathologisch vooronderzoek. Hierbij wordt een opdeling gemaakt tussen verschillende vormen en ernst van de schade. Lacunes tot in de drager (waarbij de drager de rinkellatten zijn), lacunes tot op de drager, lacunes tot op de ruwlaag van de bepleistering, lacunes in de picturale laag (tot op de toplaag van de bepleistering) en zones met loslatende bepleistering.

Barsten en scheuren hebben een tweevoudige oorzaak. Er tekent zich in het pleisterwerk een netwerk af van windscheuren en is karakteristiek voor kalkbepleisteringen. Ook scheurt het bovenliggende lagenpakket van de afwerklagen meestal af ter hoogte van de toplaag van de bepleistering waardoor het barstenpatroon van de kalkmortel zich ook doorheen het verflagenpakket aftekent. Vervuilingen en zuittuitbloeiingen doen zich ook voor, deze zijn echter niet op het schadebeeld weergegeven.

Wanden van de middenbeuk

De natuursteen drager (Witte natuursteen: Brusseliaan) vertoont scheurvorming systematisch ter hoogte van de sluitsteen van de romaanse vensteropeningen. De oorzaak dient hier gezocht worden bij het zettingen in het gebouw ten gevolge van de ongelukkige plaatsing van de dakspanten van de zijbeuken.

In de middenbeuk laat de bepleistering, net zoals op het gewelf, op meerdere plaatsen los van de natuursteendrager. De exterieurzijde van de wanden vertoont vooral sterke vervuiling, de bepleistering zelf is hier wel in goede staat.

Restauratie-technisch onderzoek en ethische beschouwingen

Er werden twee verschillende proefvlakken gemaakt. Bij het eerste proefvlak werden alle loslatende verflagen volledig verwijderd daar waar deze bij het tweede proefvlak werden gefixeerd. de overige werkwijze was identiek. De lacunes in de drager werden opgevuld, loslatende bepleistering en stucwerk werd geïnjecteerd, lacunes in de bepleistering en het stucwerk opgevuld en tot slot is een intergatieschilderlaag aangebracht.

Bij de ethische beschouwingen van deze twee methodes ligt bij Bernard Demotte de nadruk op de conservatie van de bestaande toestand. Bij gevolg wordt in vraag gesteld of de afschilferende verflagen al dan niet als “waardevol” kan beschouwd worden en of deze volledig verwijderen wel te verantwoorden valt. Hierbij wordt ook het economisch plaatje in rekening gebracht, daar het fixeren van deze afschilferende verflaag als kostelijk aanzien kan worden. Als conservator-restaurator wordt in het rapport van het vooronderzoek geopteerd voor het maximale behoud van het, weliswaar fragiel, verflagenpakket. waarbij de vermelding wordt gemaakt dat de conservatie een plichtbezorger is voor zijn eigen zaak.

50. Zicht op de Romaanse wand vanuit dwarsbeuk (Foto B.J. Delmotte bvba)

51. J. Pauwels met B. Delmotte tijdens het onderzoek (Foto B.J. Delmotte bvba)

52. Zicht op het tongewelf tijdens het onderzoek (Foto B.J. Delmotte bvba)

Behandelingsvoorstel

Chronologie van de restauratiewerkzaamheden

De chronologie van de restauratiewerkzaamheden die door B.J. Delmotte bvba worden voorgesteld starten met de consolidatie en fixatie van het loshangende lagenpakket. Voorafgaandelijk aan de restauratie van de waardevolle delen moet het dak van de kerk volledig hersteld worden. Dit om verdere vochtschade vermijden. Hierbij wordt extra de nadruk gelegd dat ook tijdens de werken ten allen tijden moet vermeden worden dat de waardevolle delen (romaanse wanden en het tongewelf) onder geen bedding mogen bloot komen te staan aan extreme weersinvloeden en zeker niet aan vocht. Daarna kan gestart worden aan de conservatie en restauratie van de wanden en het tongewelf.

Behandelingsvoorstel stucgewelf

De houten drager van het tongewelf vertoont sporen van houtborende insecten echter werd noch door B.J. Delmotte noch door Triconsult enige activiteit vastgesteld. In het rapport van het vooronderzoek is nagedacht over de preventieve- en curatieve behandeling van de houten drager. Dit wordt afgeraden om deze behandeling op het houtwerk van het tongewelf uit te voeren. Er wordt geadviseerd om door bijvoorbeeld Monumentenwacht detectiepapier te laten plaatsen en regelmatige controle uit te voeren. Indien hieruit blijkt dat de houtborende insecten actief zijn, kan alsnog worden overgegaan tot deze behandeling.

Daar waar het hout aangetast is dient dit hersteld te worden. Het onderzoeksrapport vermeld hierover: "Conserveren geniet de voorkeur op restaureren, behoud gaat voor herstel. Lokaal helen geniet de voorkeur op volledig vervangen. Aanhelelen in hout geniet de voorkeur op het gebruik van prothese van bijvoorbeeld epoxy, met andere woorden, fysio-chemisch compatibele ingrepen genieten zonder uitzondering steeds de voorkeur."

Voor het pleisterwerk van het tongewelf wordt voorgesteld om de historische opbouw te respecteren. Lacunes in de drager wordt met identiek materiaal opgevuld en het pleisterwerk wordt in drie lagen aangebracht ruwlaag, raaplaag en toplaag. Loslatende delen worden gefixeerd. Vervuiling wordt zorgvuldig verwijderd en zoutaantastingen worden met kleine ronde zachte borstels en penselen of scalpel en binoculair verwijderd.

Wanden middenbeuk

Daar de wanden van de middenbeuk gelijkaardige opbouw hebben als het tongewelf wordt deze ook identiek behandeld. Dit met het verschil dat de drager natuursteen (Brusseliaan) en het pleisterwerk in één of twee lagen aangebracht wordt tot op het niveau van het omliggende pleisterwerk.

Op de oostelijke wand van de middenbeuk werden gotische muurschilderingen vastgesteld. Deze dienen dringend geconserveerd en vrijgelegd te worden, om verder verlies te voorkomen en om haar voortbestaan te verzekeren. Na fixatie met kalkmelk of kalkdispersie zal het vrijleggen tot op de picturale laag gebeuren met behulp van scalpel en binoculair.

De buitenmuren van de Romaanse kerk dienen enkel ontstof en droog gereinigd te worden. De bepleistering vertoont geen problemen. De barsten boven de vensters worden gedicht, de verzakte sluitstenen worden opnieuw gepositioneerd en opgemets met kalkmortel.

Romaans schrijnwerk

Hier wordt door via een omweg geadviseerd: "liefst gewoon afblijven!"

Toegankelijkheid en integratie

Met het oog op toegankelijkheid voor onderhoud wordt geadviseerd om de toegangen tot de beide zijbeuken te voorzien van vaste trappen. Ook dient boven het tongewelf een loopbrug geplaatst te worden, dit ook om de voorgestelde werken aan het tongewelf naar behoren te kunnen uitvoeren.

De bestaande technieken die aanwezig zijn, worden als storend aanvaard voor het historische karakter van het tongewelf. Ook de halogeenspots dienen verwijderd te worden.

Er wordt geadviseerd om verlichting te plaatsen in de openingen van de vroegere verlichting te gebruiken om nieuwe pendelverlichting te voorzien. Ook wordt geadviseerd om de Romaanse wanden aan de exterieurzijde aan te stralen.

C. Inventaris

Instandhoudingswerken

dd.27/09/2013

Introductie en methodiek van het onderzoek

Door de aanwezigheid van vochtproblemen en zichtbare barsten in het gebouw en meer bepaald op de zolder werd in 2013, op vraag van de Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem, een inventaris opgesteld van noodzakelijke instandhoudingswerken. Hiervoor werd door het architectenbureau (Studio Roma cvba en Ebtca bvba) de begeleiding gevraagd van een ingenieur stabiliteit (Triconsult nv).

Het doel van het onderzoek was in eerste instantie een evaluatie te maken van de waargenomen scheuren en vochtproblemen in de kerk op basis van een visuele inspectie. Er vonden twee inspecties plaats. In aanwezigheid van ir.-arch. Marc Vanderauwera en ir.-arch. Inge Belis (Studio Roma cvba), arch. Tom Caluwaerts (Ebtca bvba), dr. ir.-arch. Gert Heirman (Triconsult nv) en dhr. Jaak Pauwels (Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem) werd een inspectie uitgevoerd op 29 augustus 2013. Op 27 september 2013 vond een tweede inspectie plaats.

Er werd een visuele inspectie uitgevoerd van enkele grote scheuren en duidelijke vochtinfiltratie. Aan de hand van fotomateriaal en een beschrijvende tekst werd van elk probleem een analyse gemaakt en een restauratievoorstel geformuleerd, waarin het advies van Triconsult werd verwerkt. Tijdens de tweede rondgang werden een aantal bijkomende stabiliteitstechnische probleempunten vastgesteld. Deze zijn opgesomd en fotografisch gedocumenteerd in het rapport van Triconsult. Op basis van het verslag van zowel Studio Roma als Triconsult werd vervolgens een advies overgemaakt aan de kerkfabriek.

Bevindingen van de inspecties

Op basis van de inspecties werd een verslag opgesteld waarbij de vastgestelde problemen werden onderverdeeld in 3 groepen:

- barsten/scheuren
- vochtproblemen
- andere problemen

Barsten en scheuren

Bij barsten en scheuren kan er een onderscheid worden gemaakt met problemen die gerelateerd zijn aan de omvorming van de Romaanse kerk naar een Gotisch geheel en deze die hoogstwaarschijnlijk het gevolg zijn van differentiële zettingen van het gebouw door de jaren heen.

Bij de verbouwingen aan de kerk werden ondermeer de romaanse raamopeningen dichtgemetseld om de kruisrib gewelven te kunnen plaatsen, waarvoor ook het aantal kolommen in de kerk gehalveerd werd. Door de wijzigingen is in het interieur van de kerk een lichte scheurvorming zichtbaar ter hoogte van de romaanse raamopeningen.

53. Sluitsteen van een van de Romaanse ramen die uit het metselwerk komt.

55. Romaanse raamopening met een ongelukkig geplaatst spantonderdeel.

54. Barst in de 19de eeuwse tussenmuur ontstaan door de opleg van een gording.

56. Barst in de buitenwand van de noordelijke dwarsbeuk (differentiële zettingen)

57. Losliggende leien ter hoogte van een kilgoot

59. Gevolgschade aan de bebording van het dak door vochtinfiltratie nabij losliggende leien.

58. Doorbuigende gording steunt op het kruisribgewelf in de zijbeuken.

60. Esthetische scheur ten gevolge van differentieële zettingen.

Ook het verzakken of zelfs helemaal los komen van een aantal sluitstenen kan worden toegewezen aan verbouwingen aan de kerk. Dit probleem gaat gepaard met scheuren in het omliggende steenwerk, die soms zelfs door de volledige dikte van de muur lopen. De oorzaak hiervan kan worden toegeschreven aan het ongelukkige wijze aanbouwen van de dakstructuur van de vernieuwde zijbeuken tegen de oorspronkelijke romaanse buitenmuren van de middenbeuk. De spantbenen steunen af boven of vlak naast de raamopeningen, het zwakste punt van de muur. Daar waar de spantbenen wat verder of lager zijn ingewerkt, is er minder scheurvorming.

Verschillende barsten die zichtbaar zijn op de zolder en op het gelijkvloers kunnen ook toegeschreven worden aan differentieële zettingen ten gevolge van de uitbreiding van de dwarsbeuken van de kerk. Gezien de ouderdom van de kerk en in de veronderstelling dat de ondergrond stabiel is, zullen deze zettingen wellicht niet meer optreden.

Naast esthetische scheuren zijn er dus ook enkele stabiliteits problemen aanwezig in de kerk.

Vochtproblemen

Enkele vochtproblemen van verschillende aard en oorzaak zijn en/of waren aanwezig in de kerk. Er werden zoutuitbloeiingen vastgesteld die veroorzaakt worden door opstijgend vocht. Een eerder uitgevoerd injectie tegen vocht is mogelijk niet goed uitgevoerd. Andere vochtproblemen worden veroorzaakt door infiltrerend regenwater langs het dak. Dit door het slecht concipiëren van de regenwaterafvoer of door losliggende en ontbrekende leien.

Een aantal dringende instandhoudingswerken om infiltratie te vermijden werden reeds uitgevoerd door de firma Dieltjens op 29/08/2013.

Andere problemen

Een ander vastgesteld probleem is ondermeer een doorbuigende gording die op de kruisribgewelven steunt en hier barsten doet ontstaan.

Besluit inventaris noodzakelijke instandhoudingswerken

Op basis van het verslag van zowel Studio Roma als Triconsult werd een advies overgemaakt aan de kerkfabriek. Daar de vochtproblemen, die hun oorzaak vonden door ontbreken of los liggen van de leien, reeds tijdens de inspectie werd opgelost en de overige problemen van een minder dringende aard zijn werd besloten om deze structurele werken mee te verwerken in het geplande restauratieproject van de zolders en de daken van de Sint-Martinuskerk te Zaventem.

Een bijkomend dossier voor dringende instandhoudingswerken is dus niet van toepassing.

Er werd ook geadviseerd aan de opdrachtgever om een ingenieur stabiliteit aan te stellen voor het project, door de structurele aard van de problemen. Hierdoor werd Triconsult nv aangesteld als Ingenieur stabiliteit.

D. Stabiliteit-technisch onderzoek, 2016

Opvatting van het onderzoek

Op advies van Triconsult nv en in navolging van vastgestelde barsten in de dwarsbeuken en de doopkapel werd een onderzoek van de stabiliteit van de kerk uitgevoerd. Hierbij werd de draagkracht van de grond nagekeken. Tijdens het vooronderzoek zelf werd vervolgens de kwaliteit van de funderingen en hun aanzetdiepte nagekeken. Daarnaast werd een onderzoek naar een mogelijke scheurevolutie gedaan.

Met behulp van twee kernboringen in de kolommen van de kerk en meerdere putten aan de gevels van de kerk werden de funderingen en hun aanzetdiepte nagekeken. Deze werken werden uitgevoerd van 15 februari t.e.m. 19 februari 2016. Een verslag hiervan werd enkele maanden later afgeleverd.

Het controleren van de scheuren in de doopkapel, met behulp van DEMEC-scheurimeters werd eind maart opgestart. De opvolging van de scheurevolutie zal het volgende jaar verder gezet worden. Een eerste verslag is beschikbaar, na een jaar scheuropvolging wordt een nieuw verslag opgemaakt.

Samenvattende conclusie uit het rapport¹

Op basis van de uitgevoerde kernboringen in het interieur en uitgravingen aan het exerieur kan gesteld worden dat de fundering bestaat uit een breuksteen van (Lediaanse of Brusseliaanse) kalkzandsteen en een stelmortel op basis van kalk. De grond afkomstig uit de uitgegraven putten is een zandige tot kleiige leem.

Aan de buitenzijde werden geen verzakkingen of andere indicaties die wijzen op een slechte conditie van de natuursteen, aangetrffen. Bij de kernboringen kwamen enkele holtes aan het licht. Gezien de fundering is opgebouwd uit breuksteen hoeft dit echter nog niet te wijzen op een stabiliteitsprobleem.

Samengevat, lijkt de fundering op basis van het uitgevoerde onderzoek - toch zeker aangaande de proeflocaties-stabiel te zijn.

Het stabiliteitsbureau Triconsult zal op basis van dit eindrapport instaan voor de verdere interpretatie van de gegevens. Hierbij kan de voorziene scheuropvolging d.m.v. demecmetingen in de doopkapel leiden tot nieuwe inzichten inzake de stabiliteit van de kerk.

Bevindingen van de inspecties²

Het funderingsonderzoek van de Sint-Martinuskerk werd door Patrimoon bvba uitgevoerd in de periode januari-februari 2016. Het funderingsonderzoek in situ kan grosso modo opgesplitst in twee delen:

- onderzoek funderingsopbouw en -aanzet fundering gevels d.m.v. onderzoeksputten, en
- onderzoek funderingsopbouw en -aanzet fundering schipkolommen d.m.v. kernboringen.

Voor de locaties van de onderzoeksputten en kernboringen wordt verwezen naar het rapport van Patrimoon bvba d.d. 14/06/2016.

De blootgegraven funderingen van de gevels zijn opgebouwd uit een witte natuurstenen breuksteen (i.c. Lediaanse of Brusseliaanse kalkzandsteen, overeenkomstig het gevelmetselwerk) en een dun aangebrachte stelmortel op basis van licht hydraulische kalk. Het funderingsmetselwerk verkeert in goede staat. De geometrie van de funderingen werd door Patrimoon bvba opgetekend. Over het algemeen kan er één buitenwaartse vertanding van het funderingsmetselwerk opgetekend worden. De aanzetdiepte van de funderingen is relatief uniform voor de verschillende gevels van de kerk:

- zuidgevel doopkapel: ± 1.06 m (snede 1AA),
- oostgevel doopkapel: ± 1.65 m (snede 2AA),
- noordgevel noordelijke dwarsbeuk: ± 1.36 m (snede 4AA),
- noordgevel noordelijke zijbeuk: ± 1.51 m (snede 5BB).

Iets of wat afwijkend is de dieper gefundeerde zuidgevel zuidelijke dwarsbeuk: ± 2.09 m (snede 3AA).

Het berekende grensdragvermogen van de zoelfunderingen van de onderzochte gevels is toereikend (i.e. veiligheid > 2). Voor de noordgevel van de noordelijke dwarsbeuk dient hiertoe de cohesie van de ondergrond in rekening gebracht te worden. De benodigde waarde voor deze cohesie (3 kPa) is overeenkomstig de waarden welke voor kleig tot zandig leem teruggevonden kunnen worden in de literatuur (5 à 10 kPa). Bovendien blijkt dat de zetting voor de verschillende gevels van dezelfde grootte-orde zijn (25 à 50 mm). Gelet op de ouderdom van de kerk is het te verwachten dat er geen belangrijke bijkomende differentieële zettingen van de funderingen te verwachten zijn, aangezien ook de belastingstoestand niet zal wijzigen. **Er kan bijgevolg naar alle waarschijnlijkheid afgezien worden van een ingrijpende funderingsverbetering voor de gevels van de kerk.**

We dienen hierbij evenwel te wijzen op het feit dat de noodzaak tot een eventuele funderingsverbetering van de zuidgevel doopkapel pas terdege kan geëvalueerd worden na de verdere opvolging van de scheurevolutie (meetcampagne momenteel gedurende 1 jaar voorzien om natuurlijke seizoensevolutie van de scheurwijdtes uit te filteren), cf. infra.

Een esthetische herstelling van de scheur/bouwnaad in de oostgevel noordelijke dwarsbeuk (ná aanpak vochtproblematiek) ("scheur 1") zal naar alle waarschijnlijkheid volstaan.

¹ Overgenomen van Patrimoon bvba, *Rapport Sint-Martinuskerk te Zaventem, Stabiliteit-technisch onderzoek*, dd.14 juni 2016, pagina 57

² Nota van Triconsult nv, *'Bevindingen van de inspecties'*, dd. 14 juli 2016

In de westgevel noordelijke dwarsbeuk manifesteert zich een scheur ter hoogte van de aansluiting met de noordgevel van zolder noordelijke zijbeuk ("scheur 10"). De afscheuring loopt door in onderliggende boog en in de gewelfschaal. Een gelijkaardige afscheuring van gewelfboog en gewelfschaal, evenwel in mindere mate, werd waargenomen ter hoogte van de zuidelijke dwarsbeuk. Ook deze scheurvorming moet waarschijnlijk toegeschreven worden aan opgetreden differentieële zettingen in combinatie met een beperkte schijfwerking van de aansluiting tussen dwarsbeuk en zijbeuk schip. De scheur in de westgevel noordelijke dwarsbeuk dient verankerd te worden door het inboren en inlijmen van middellange (kous)ankers, te plaatsen vanaf de noordgevel van de dwarsbeuk, waarna de scheuren bijkomend geïnjecteerd worden en waar nodig voorzien van de nodige verankeringen (nieten of ingeboorde en ingelijmde korte ankers). De scheuren in het gewelfvlak dienen opnieuw diep opgevoegd te worden.

De funderingen van twee schipkolommen, i.c. noordelijke vieringkolom middenbeuk/dwarsbeuk en noordelijke schipkolom middenbeuk/zijbeuk, werden d.m.v. kernboringen doorheen het funderingsmetselwerk onderzocht. Hiertoe werden lokaal enkele vloertegels uitgenomen waarbij de oorspronkelijke, Romaanse sokkel deels werd vrijgegraven. De vrijgekomen secties van de sokkels werden opgetekend. De fundering van de schipkolommen bestaat eveneens uit een witte natuurstenen breuksteen (i.c. Lediaanse of Brusseliaanse kalkzandsteen) en een dun aangebrachte stelmortel op basis van licht hydraulische kalk. Het funderingsmetselwerk verkeert in relatief goede staat, al konden er meer holtes waargenomen worden in vergelijking tot de vrijgegraven funderingen onder de gevels. De aanwezigheid van deze holtes is naar alle waarschijnlijk deels inherent aan de uitgevoerde, watergekoelde kernboringen, waarbij los (stelmortel)materiaal weggespoeld werd.

De aanzetdiepte van de funderingen van beide kolommen is uniform:

- vieringkolom middenbeuk/dwarsbeuk: ± 1.40 m onder vloerniveau (kernboring 1, boring $\pm 30^\circ$ verticale, blootgelegde sokkel $\pm 1.33 \times 1.33$ m²),
- schipkolom middenbeuk/zijbeuk: ± 1.60 m onder vloerniveau (kernboring 2, boring $\pm 20^\circ$ verticale, blootgelegde sokkel $\pm 1.38 \times 1.38$ m²)

De oorspronkelijke, Romaanse kerk met basilicale schikking (2x6 zuilen, verwijzend naar de 12 apostelen die de katholieke kerk schragen) werd omgevormd naar een gotische schikking, waarbij één op de twee zuilen weggenomen werd (2x3 schipkolommen). Dit betekende een meer dan verdubbeling van de belastingstoestand op de funderingen van de behouden zuilen/schipkolommen (bijkomende verzwarende kolommen, inbrengen metselwerk gewelven onder Romaans houten tongewelf, ...). Hoewel de oorspronkelijk Romaanse sokkels onder de schipkolommen deels werden blootgelegd, is op basis van het uitgevoerde stabiliteitsonderzoek niet duidelijk of de oorspronkelijk Romaanse fundering hierbij aangepast (verbreed) werd om de grotere belastingstoestand te compenseren. De aanwezigheid van eventuele kettingmuren kon niet worden vastgesteld.

Het berekende grensdragvermogen van de funderingen van de onderzochte kolommen is ontoereikend, zelfs indien een realistische waarde voor de cohesie van de ondergrond in rekening wordt gebracht. Een funderingsverbetering d.m.v. micropalen is noodzakelijk voor de schipkolommen.

Naast het funderingsonderzoek omvat het stabiliteitstechnisch onderzoek ook een scheuropvolging van de aanwezige scheuren in de doopkapel. Deze scheuren manifesteren zich meer uitgesproken sinds het voorjaar 2015. Momenteel is buiten de referentiemeting (18/03/2016) slechts één bijkomende meting (18/05/2016) uitgevoerd. Deze metingen laten niet toe om in deze fase reeds een uitspraak te doen over de stabilisatie van deze scheuren (zie ook eventueel funderingsverbetering zuidgevel doopkapel).

Planning en uitvoering van de noodzakelijke werkzaamheden ivf stabiliteit

Dit vooronderzoek brengt bijkomende noodzakelijke ingrepen aan het gebouw met zich mee. Vermits bepaalde werken een hogere dringendheid hebben dan andere wordt hevolgende vooropgesteld:

- Het herstellen van de scheur in de westgevel van de noordelijke dwarsbeuk wordt door de eigenaar en de bezoekers als zeer storend ervaren. Het herstellen van deze barst zal hierdoor samen met dringende instandhoudingswerken aan het interieur worden uitgevoerd.
- Het gebouw vertoont momenteel weinig uiterlijke tekenen van het ontoereikend draagvermogen van de kolommen. Ook worden er ingrepen met impact op de vloerbekleding in de kerk voorzien aan het interieur en het plaatsen van een nieuw verwarmingssysteem. Er wordt voorzien om de nodige maatregelen met betrekking tot het herstellen van de draagkracht van de funderingen en stabiliteit te voorzien bij het uitvoeren van deze werkzaamheden aan het interieur.

2. UITVOERING VAN DE VISIE OP HET BEHEER M.B.T. ONDERHOUD¹

Een visie over het beheer is theoretisch mooi, maar dient ook in de realiteit geplaatst te worden om nuttig te zijn. Naast het onderhavige beheersplan, waarin hieronder de nodige maatregelen en werkzaamheden voorzien zijn waarvoor premies kunnen aangevraagd worden, wordt ook voorzien in controle van het gebouw en uitbreiden van de kennis over het gebouw.

Het betreffen hier geen werkzaamheden of maatregelen, maar een systeem dat er moet op toezien dat schade aan het gebouw wordt geconstateerd voor er gevolgschade kan optreden. Hiervoor zijn binnen de regelgeving van Onroerend Erfgoed geen premies voorzien, maar ze worden in dit beheersplan opgenomen om een volledig beeld te geven over het beheer en onderhoud van de kerk.

Met het oog op het uitvoeren van de hoofddoelstelling en nevendoelelstelling zoals beschreven in hoofdstuk V van dit beheersplan zullen ook onderzoeken voorzien worden. De onderzoeken hebben tot doel om de kennis over het gebouw uit te diepen. Dit kan zijn om deze kennis te kunnen overdragen aan bezoekers of in functie van erfgoededucatie. Maar de kennis over het gebouw is ook uiterst noodzakelijk voor het uitvoeren van restauratiewerken die eerder reeds werden besproken. Op basis van de kennis over het gebouw en de materialen die gebruikt zijn, kan worden beslist of een bepaalde beheersmaatregel die voorzien werd wel degelijk nodig en nuttig is en het kan tevens bepalen welke restauratiemethodes toegepast moeten worden.

¹ Opgenomen in het beheersplan om een volledig beeld te geven over het beheer en het onderhoud van de kerk. Hiervoor kunnen binnen het kader van dit beheersplan geen premies worden aangevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed. Voor onderzoeken kunnen echter wel los van het beheersplan premies worden aangevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed.

A. Beheersplan

Omschrijving

Het voorliggend beheersplan werd opgesteld met het oog op de voorziene restauratie van de zolders en daken, maar ook in functie van het bundelen van de noodzakelijk geachte werken die op korte tot middellange termijn reeds voorzien werden door de kerkfabriek. Dit beheersplan zorgt ervoor dat deze binnen een kader worden geplaatst dat verder kijkt dan deze termijn. Het beheer van de kerk wordt op lange termijn bekeken en vastgelegd.

De gerichte visie op lange termijn die in het vorige hoofdstuk werd vastgelegd verzekert een aangenaam gebruik van de kerk waarbij de erfgoedwaarden versterkt worden en de gebruikers van de kerk deze beter kunnen bewonderen.

Na zijn geldigheid zal het beheersplan vernieuwd worden. Indien in tussentijd wijzigingen nodig blijken, door bevindingen die tijdens het uitvoeren van onderzoeken of beheersmaatregelen, zullen aanpassing worden doorgevoerd aan het beheersplan. Dit in overleg met de erfgoedconsulent.

Verantwoording

De noodzaak van een beheersplan zorgt voor meer dan enkel een overzicht van de voorziene maatregelen en werken. Het geeft duidelijkheid over de aanwezige bouwkundige-, cultuur- en cultusobjecten, kadert de maatregelen binnen zijn bouwhistorische context en bepaald nauwkeurig de waardering.

Hierdoor kunnen de te nemen maatregelen efficiënter en meer doelgericht worden toegepast. Waardoor uiteindelijk het beheer van de kerk op lange termijn wordt gegarandeerd, de kosten op een meer efficiënte en duurzame manier kunnen worden ingezet, het monument zelf beter tot zijn recht zal komen en ook de gebruikers en bezoekers van de kerk deze beter kunnen ervaren.

Dit beheersplan zal er op termijn dus voor zorgen dat het monument ook door toekomstige generaties in al zijn erfgoedwaarde kan worden bewonderd.

61. inderieurbeeld van het koor en hoogkoor

62. De Sint-Martinuskerk gezien vanuit het noordoosten

63. Detailbeeld van het koorgestoelte

B. Herhaaldelijke inspecties

64. Logo Monumentenwacht vzw

Verantwoording

Het onderhoud van een kerkgebouw kan niet onderschat worden. Door zijn monumentale karakter en zijn specifieke functie is het niet altijd mogelijk om de bouwkundige gebreken tijdig vast te stellen. De zolderruimtes en zeker de toren worden zelden betreden en de daken zijn niet goed bereikbaar voor controle.

Een regelmatige inspectie door een gespecialiseerde instantie of bedrijf kan hiervoor een oplossing bieden. Door op regelmatige basis inspecties uit te voeren is het mogelijk om gebreken tijdig vast te stellen, nog voor ze schade aan het berokkenen zijn aan het gebouw. In functie van gericht onderhoud van de kerk zijn inspecties voor zowel de bouwkundige delen als voor de interieurelementen bijgevolg onontbeerlijk.

Omschrijving

De kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem is momenteel lid van Monumentenwacht vzw. Op aanvraag worden inspecties uitgevoerd aan de bouwkundige delen of aan het interieur. Zo werden de laatste bouwkundige inspecties uitgevoerd eind 2015 en de laatste interieurinspectie op dd.16.02.2015 door Monumentenwacht vzw. Hiervan werden verslagen opgesteld en overgemaakt aan de kerkfabriek.

Er wordt voorzien om de inspecties op een regelmatige basis te blijven uitvoeren dit met een frequentie van één keer om de vijf jaar om zo zeker te zijn dat problemen tijdig vastgesteld kunnen worden. Dit zowel voor het interieur als voor het exterieur. Indien in tussentijd toch vermoedens zijn van bouwkundige problemen kan een bijkomende inspectie worden gevraagd, al dan niet aan monumentenwacht vzw.

Opvolging

De inspecties die op regelmatige basis uitgevoerd worden hebben eigenlijk geen nut indien er geen gevolg aan wordt gegeven. De problemen die aan het licht komen door de inspecties dienen, volgens het advies van monumentenwacht vzw te worden opgelost.

Het doel hiervan is om de problemen op te lossen vooraleer ze schade toebrengen aan het monument. Het oplossen van mogelijk problemen alvorens ze ernstig worden of alvorens ze daadwerkelijk schade aanrichten zal op lange termijn kostenbesparend werken, doordat enkel de problemen zelf opgelost moeten worden. Door een tijdige interventie, dient er geen schade hersteld te worden vermits deze de tijd niet heeft gekregen om te kunnen optreden.

Op basis van de aanbevelingen die worden gedaan in de verslagen van de inspecties, zal een onderhoudsdossier worden opgesteld om de technische problemen die worden vastgesteld zo snel mogelijk op te lossen. Afhankelijk van de aard en omvang van de werken zal hiervoor een premie worden aangevraagd m.b.v. een standaarddossier.

65. Foto van een inspectie (Foto Monumentenwacht vzw)

66. Spantbeen met schade door houtborende insecten

C. Uitvoeren van (voor-) onderzoeken

Aanleiding of reden van de onderzoeken

Het uitvoeren van onderzoeken is geen volwaardige beheersmaatregel, maar dient aanzien te worden als de voorbereiding op beheersmaatregelen of uitdiepen van de kennis over het gebouw.

Op basis van de kennis over het gebouw en de materialen die gebruikt zijn, kan worden beslist of een bepaalde beheersmaatregel die voorzien werd wel degelijk nodig en nuttig is en het kan tevens bepalen welke restauratiemethodes toegepast moeten worden.

Mogelijke onderzoeken

Ook hier betreft het dus een onderdeel in het beheersplan dat is opgenomen om een volledig beeld te geven over het beheer en het onderhoud van de kerk. Voor onderzoeken kunnen los van het beheersplan premies worden aangevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed. Binnen het kader van dit beheersplan werd aandacht besteed aan het nut van onderzoeken om de kennis van het gebouw te optimaliseren. Het betreft vooral:

- Materiaal-Technisch onderzoek op basis van de aanbevelingen van B.J.Delmotte (2012)
- Historisch (-archivalisch) onderzoek op basis van de aanbevelingen van B.J.Delmotte (2012) en i.f.v. het aanvullen/vervolledigen van de inventarissen.

Op dit ogenblik lijkt bijkomend onderzoek - andere dan deze die een restauratie-architect bij de voorbereiding van zijn dossier uitvoert - in functie van de voorziene restauraties niet noodzakelijk. In samenspraak met Inge Debacker van het Agentschap Onroerend Erfgoed werd afgesproken dat kleine nuttige testen in een restauratiedossier van het betreffende onderdeel kunnen verwerkt worden. De omschrijving en verantwoording voor deze mogelijke onderzoeken zijn hier verder beschreven.

Materiaal-Technisch onderzoek

Dit onderzoek dient gezien te worden als een aanvulling op het reeds uitgevoerde onderzoek op de zolder, dat werd uitgevoerd door B.J.Delmotte in 2012. In dit onderzoek werden door de onderzoeker zelf aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek naar elementen die geen deel uitmaakten van de taak van de onderzoeker toen, maar die wel een meerwaarde kunnen bieden voor de gehele kennis over de kerk en het ontstaan ervan. Voor de restauratiewerken zijn de onderzoeken niet strikt noodzakelijk.

In het materiaal-technisch onderzoek van 2012 werd op p.185 door B.J.Delmotte volgende aanbevelingen gedaan voor verder onderzoek:

- Analyse van de bepleistering op de dichtgemetselde vensters op de zolder. Dit in functie van het achterhalen van de periode in welke de Romaanse ramen werden dichtgemetseld.
- Verdere identificatie van de kalkmortels die voorkomen in de sleuf boven de oude Romaanse dakhelling op de oostwand, deze die voorkomen in de gaten onder de waterlijst ter bevestiging van de kepers van het dak van de oude zijbeuken en deze die voorkomen in de neggen van de vensters waarin het oude schrijnwerk bevestigd is.
- Onderzoek op de oostwand onder het tongewelf, dit in combinatie met uitvoeren van conserverende maatregelen voor het behoud van het pleisterwerk: dit onderzoek kan immers niet voorafgaandelijk worden uitgevoerd, maar dient samen met belangrijke conservatie-ingrepen worden gerealiseerd.

67. Getuige van een voormalige dakhelling (Foto B.J.Delmotte)

68. Vrijlegging op de Oostwand (Foto B.J.Delmotte)

69. Interieur Sint-Martinuskerk 1930 (foto KIK IRPA)

70. Glasramen van het koor, Oost

71. Detail van een glasmaam van het koor

72. Recente foto van het schilderij

Historisch (-archivalisch) onderzoek

In het onderzoek uitgevoerd door B.J. Delmotte leverde het archivalisch onderzoek geen bijkomende inzichten op, betreffende de bouwchronologie van de kerk. Een diepgaand archivalisch onderzoek zou nuttig kunnen zijn om alsnog meer in detail de bouwchronologie te kunnen bepalen. Vooral de onduidelijkheden betreffende de datering van het bestaande tongewelf kunnen daarbij mogelijk nog verder uitgeklaard worden. Dit onderzoek is niet noodzakelijk voor de restauratie van het gewelf, maar kan interessant zijn voor de duiding van de overblijfselen.

Op basis hiervan zou een einddocument geschreven kunnen worden dat in de eerste plaats alle bestaande documenten samen brengt en waar nodig aanvullende gegevens toevoegt tot een volledig overzicht. Dit einddocument zou een duidelijke bouwhistorische nota kunnen zijn over de volledige bouwgeschiedenis van de kerk, opgesteld volgens academische normen.

Hetzelfde kan gezegd worden over bepaalde interieurelementen: bijkomend onderzoek kan interessante informatie verschaffen, maar is vandaag niet noodzakelijk voor een kwaliteitsvolle restauratie. Dit geldt zowel voor de cultuurobjecten, voor de overige waardevolle (maar niet premie-gerechtigde) interieurelementen als voor het schrijnwerk en de glas-in-loodramen.

Onderzoek van het glas-in-lood

Door Monumentenwacht vzw werden enkele opmerkingen gegeven over de staat van de glasramen. Er werd melding gemaakt van vocht tussen de glas-in-lood ramen en de voorzetbeglazing wat er op wijst dat de luchtsponw niet optimaal functioneert. Ook werd er reeds opgemerkt dat tussen de beide panelen erg veel vuil aanwezig is. Hierdoor wordt de lichtinval in de kerk beperkt en is de zichtbaarheid van de glas-in-lood ramen niet optimaal. Het glas-in-lood zelf en de beschrijving is nu nog in relatief goede staat. Tijdens de interieurrestauratie zal de werking van de spouw hersteld moeten worden. Een demontering en terugplaatsing van de glasramen is daarbij aangewezen. Tijdens die fase kunnen de ramen gereinigd en eventueel gefixeerd worden waar nodig. Een voorafgaandelijk onderzoek voor deze recente ramen, lijkt niet noodzakelijk.

Onderzoek schilderij Sint-Martinus van Van Dijck

Monumentenwacht vzw heeft bij zijn meest recente plaatsbezoek enkele kleine problemen vastgesteld die betrekking hebben op het schilderij 'Sint-Martinus schenkt zijn mantel'. Dit schilderij wordt nauw opgevolgd aangezien het als topstuk erkend is. Bij problemen kan het KIK aangesproken worden voor een eventuele interventie.

Diverse onderzoeken

Tijdens het uitvoeren van beheersmaatregelen in historische gebouwen komt het voor dat onvoorziene zaken naar boven komen. Zo kan het ook zijn dat tijdens het uitvoeren van beheersmaatregelen nieuwe vragen met betrekking tot het monument worden gesteld waarvoor nog geen antwoord beschikbaar is.

In dergelijk geval kan altijd de nood ontstaan naar bijkomend onderzoek.

3. DRINGENDE ONDERHOUDSMAATREGELEN OP KORTE TERMIJN

Door de aanwezigheid van vochtproblemen en zichtbare barsten in het gebouw en meer bepaald op de zolder werd, op vraag van de Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem, een inventaris opgesteld van noodzakelijke instandhoudingswerken. Het betreft zowel stabiliteitsproblemen als vochtproblemen.

Dit deel van maatregelen van het beheersplan, behandelt enkele tussentijdse onderhoudswerken om verdere schade te voorkomen.

Als eerste maatregel werd een stabiliteit-technisch onderzoek uitgevoerd in 2016. Uit dit onderzoek worden dan conclusies en aanbevelingen getrokken die mogelijke oplossingen naar voor brengen (zie elders in dit beheersplan). Het oplossen van de gestelde problemen zal vervolgens in enkele kleinere dossiers worden uitgevoerd. Dit om snel en efficiënt te kunnen handelen.

Het betreft in eerste instantie het herstel van de meest ernstige en meest visueel storende barsten en scheuren. Parallel worden de oorzaken van de vochtproblemen weggewerkt om zodoende geen bijkomende schade te verkrijgen.

Tot slot zal de gevolgschade van zowel de stabiliteits- als vochtproblemen hersteld worden aan het interieur: herstel van pleister- en afwerkingslagen.

Alleen de premiegerechtigde werken zullen daarbij in aanmerking komen voor het bekomen van een erfgoedpremie volgens de nieuwe erfgoedregelgeving.

A. Onderhoudswerken i.f.v. vochtproblemen (SDE 01)

Verantwoording

In de inventaris van de noodzakelijke instandhoudingswerken die dd. 27.09.2013 werd uitgevoerd door Studio Roma cvba in samenwerking met Triconsult nv, werd vastgesteld dat op meerdere plaatsen schade ten gevolge van vocht aanwezig zijn in de kerk.

In deze inventaris werden reeds een eerste reeks conclusies getrokken over de aard van de vochtproblemen en de mogelijk restauratieopties die genomen moeten worden om deze problemen te verhelpen.

Om verdere gevolgschade aan zowel het structurele elementen van het gebouw als aan het interieur te vermijden dienen deze problemen op te lossen. Dit ook om grotere restauratie kosten te vermijden.

Omschrijving

Er werden op meerdere plaatsen vochtproblemen vastgesteld. Zo worden sporadisch lekken waargenomen in de kerk tijdens perioden van ernstige dooi in de zuidelijke dwarsbeuk. Ook zijn op de zolder bij de aansluiting tussen het schip en de toren lekken aanwezig net als bij de aansluiting tussen de toren, dwarsbeuk en traptoren. De oorzaak ligt hier in lekken in de dakdichting en/of dakgootdichting. Hier worden herstellingen aan de dakgoot en herleggen van de dakbedekking voorzien. De aansluitingen ter hoogte van goten en opgaand metselwerk worden hier plaatselijk vernieuwd.

Zoals ook al gemeld werd in het laatste verslag van monumentenwacht vzw, voldoet de regenwaterafvoer van de toren en het koor niet. Hier dient de afvoer van de toren en het koor gescheiden te worden.

Het herstellen van deze problemen zal er voor zorgen dat de gevolgschade die in de kerk aanwezig is, niet zal vergroten. Of met andere woorden, zorgen de voorziene werken ervoor dat de oorzaak van de schade wordt weggenomen waardoor geen bijkomende schade kan ontstaan.

In navolging van dit dossier dient de schade die veroorzaakt werd door deze problemen hersteld te worden.

Vermits er tijdens deze werkzaamheden ondermeer de leien van het dakje tussen de traptoren en de dwarsbeuk onder handen neemt en hier veel hinder is van uitwerpselen van duiven zal in dit dossier ookbijkomende duivenwering voorzien worden.

73. Zuidgevel van de toren en het koor met aansluiting van RWA

75. Dakgoot van de zuidelijke dwarsbeuk met lekkende dakgoot

74. RWA ter hoogte van de traptoren

76. Aansluiting van het schip op de toren, met behulp van loden slabben.

Infotiche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Doelstelling van de beheersmaatregel:

Opvolgingsnummer:

Type beheersmaatregel:

Planning uitvoering:

Terugkerende maatregel:

Type premie OE:

Datum premie-aanvraag:

Vermoedelijke uitvoeringsdatum:

*Dringende onderhoudswerken aan daken, goten en regenwaterafvoer
Wegnemen van de oorzaak van lekken en andere vochtproblemen*

SDE 01

Onderhoudswerkzaamheden exterieur

Korte termijn

éénmalig

Standaard dossier exterieur

2016

2017

77. Barst naast het altaar van de noordelijke dwarsbeuk

79. Barst in het voegwerk van de noordelijke dwarsbeuk, exterieur

78. Barst in de buitenwand van de noordelijke dwarsbeuk

80. Barst in het voegwerk van de noordelijke dwarsbeuk, exterieur

B. Onderhoudswerken i.f.v. stabiliteitsproblemen (SDE 02)

Verantwoording

In de inventaris van de noodzakelijke instandhoudingswerken die dd. 27.09.2013 werd vastgesteld dat op meerdere plaatsen scheuren in het dragend metselwerk aanwezig zijn in de kerk.

In navolging zijn in het stabiliteit-technisch onderzoek, dat begin 2016 werd opgestart, aanbevelingen gedaan voor het oplossen van deze problemen.

Om verdere schade te vermijden, zijn de ingrepen wenselijk. Ook het esthetisch aspect dient hier aangehaald te worden als argument voor de uitvoering in een kleiner onderhoudsdossier. De kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem wordt regelmatig geconfronteerd met klachten over de visuele schade aan de binnenzijde van de kerk. Dit betreft dan hoofdzakelijk de scheur naast het altaar van de noordelijke dwarsbeuk.

De visuele impact kan een onveilig gevoel geven aan de bezoekers van de kerk.

Omschrijving

De inhoud van de werken dient verder in detail bepaald te worden aan de hand van de studie van een ir stabiliteit. Op basis van de reeds gekende gegevens adviseert Triconsult nv momenteel om de grote visuele barst naast het altaar van de noordelijk dwarsbeuk te verankeren, te injecteren met grout, en diep in te voegen.

Op basis van het stabiliteit-technisch onderzoek van begin 2016 adviseert Triconsult om de scheur in de westgevel noordelijke dwarsbeuk te verankeren door het inboren en inlijmen van middellange (kous)ankers, te plaatsen vanaf de noordgevel van de dwarsbeuk, waarna de scheuren bijkomend geïnjecteerd worden en waar nodig voorzien van de nodige verankeringen (nieten of ingeboorde en ingelijmde korte ankers). De scheuren in het gewelfvlak dienen opnieuw diep opgevoegd te worden.

Infocfiche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Herstellen van ernstige stabiliteitsproblemen in navolging van het stabiliteit-technisch onderzoek

Doelstelling van de beheersmaatregel:

Structureel herstel van meest ernstige barsten en esthetisch storende barsten

Opvolgingsnummer:

SDE 02

Type beheersmaatregel:

Onderhoudswerkzaamheden exterieur

Planning uitvoering:

Korte termijn

Terugkerende maatregel:

éénmalig

Type premie OE:

Standaard dossier exterieur/interieur

Datum premie-aanvraag:

2016 of 2017

Vermoedelijke uitvoeringsdatum:

2017

PAROCHIEKERK SINT-MARTINUS VAN ZAVENTEM

BEHEERSPLAN
VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek Sint-Martinus te Zaventem

PROJECTARCHITECT: TV Ebtca bvba en Studio Roma bvba

59

01.07.2016

81. Barst naast het altaar van de noordelijke dwarsbeuk

83. Vochtprobleem ten gevolge van slechte concipiëring van RWA

82. Gevolgschade door lekken aan dakgoot en dak bij dooi

84. Vochtprobleem ten gevolge van slechte concipiëring van RWA

Infociche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Doelstelling van de beheersmaatregel:

Opvolgingsnummer:

Type beheersmaatregel:

Planning uitvoering:

Terugkerende maatregel:

Type premie OE:

Datum premie-aanvraag:

Vermoedelijke uitvoeringsdatum:

Dringende onderhoudswerken aan de afwerkingslagen van het interieur beschadigd door vocht of barsten
Herstellen van de door vocht beschadigde wanden en afwerkingslagen

SDI 01

Onderhoudswerken interieur

Korte termijn

éénmalig

Standaard dossier interieur

2017

2017

C. Onderhoudswerken herstellen vochtschade (SDI 01)

Verantwoording

Inde inventaris van de noodzakelijke instandhoudingswerken die dd. 27.09.2013 werd uitgevoerd door Studio Roma cvba in samenwerking met Triconsult nv, werd vastgesteld dat op meerdere plaatsen scheuren en barsten en schade ten gevolge van vocht aanwezig zijn in de kerk.

Voorafgaandelijk aan onderhavige maatregel i.f.v. het onderhoud van de kerk werden voorafgaand reeds enkele werken uitgevoerd die de oorzaak van de schade aan de afwerkingslagen heeft weggewerkt.

Deze onderhoudswerken zijn het laatste deel van de werken die noodzakelijk om de instandhouding op korte termijn te kunnen verzekeren. Het betreft het herstellen van de gevolgschade die ontstaan is door de vochtproblemen en de barsten en scheuren. De reden voor deze werken is in eerste plaats esthetisch. Zo zal de schade die zich vooral visueel heeft gemanifesteerd, worden hersteld.

Ook bouwfysisch is het best dat deze schade aan de afwerkingslagen zo snel mogelijk wordt weggehaald.

Omschrijving

De werken omvatten de afwerkingslagen van de zones die beschadigd zijn door vochtproblemen en/of barsten. Daar waar zoutafzetting of andere vochtschade op het pleisterwerk aanwezig is, zal het pleisterwerk worden verwijderd tot op het achterliggende dragend metselwerk. Er zullen testen voorzien worden voor het bepalen van het zoutgehalte in de wanden om na te gaan of bijkomende maatregelen nodig zijn om het zout uit het metselwerk te verwijderen. Dit zou kunnen gebeuren met behulp van kompressen. De optimale methode dient nog verder bepaald te worden. Het studiebureau zal indien nodig bijkomend advies vragen aan experts, uitvoerders en/of fabrikanten.

Nadien zullen de wanden herbepleisterd worden.

Ter hoogte van de barsten zullen zal plaatselijk het loshangende pleisterwerk worden weggehaald. De voegen worden verder gedicht met voegmortel op basis van kalk. De afwerkingslagen in pleisterwerk worden vernieuwd. Hier zal op aangeven van de ingenieur stabiliteit ook bijkomend glasvezeldoek worden gebruikt voor bijkomende versteviging van het pleisterwerk.

Na uitdrogen van het pleisterwerk zal herschilderd worden. In elk vlak waar herschilderd moet worden zal het volledige vlak worden herschilderd zodoende geen grote kleurverschillen te krijgen. Op basis van gegevens uit het archief van de kerkfabriek zal de exacte kleur terug kunnen gemaakt worden, zoals deze tijdens de laatste schilderbeurt van de kerk gebruikt werd.

D. Algemene onderhoudswerken aan het gebouw (SDX XX)

Verantwoording en omschrijving

Tijdens de geldigheid van het onderhavige beheersplan kan het voorkomen dat er schade aan het gebouw wordt vastgesteld, zelfs na uitvoering van de verschillende restauratiedossier. In de loop der tijd kan schade ontstaan door allerlei oorzaken die in dit geval moeilijk of niet voorzien te zijn.

Deze schade, van welke aard dan ook, dient zo spoedig mogelijk hersteld te worden. Afhankelijk van de aard, omvang en impact op het gebouw zal bekeken worden welke financiële middelen hiervoor worden aangewend. Het kan bijgevolg ook voorvallen dat hiervoor een premie wordt aanvraagd langs een standaardprocedure.

Bij aanvraag van een toelating en/of premie via standaardprocedure zal telkens de schade duidelijk in kaart worden gebracht. Dit in functie van de evaluatie door de erfgoedconsulent.

Infociche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:	<i>Onderhoudswerken die werden vastgesteld tijdens controles door bvb. monumentenwacht.</i>
Doelstelling van de beheersmaatregel:	<i>Werken aan het exterieur of het interieur ontstaan door niet te voorzien omstandigheden, die noodzakelijk zijn voor het beheer en onderhoud van de kerk.</i>
Opvolgingsnummer:	<i>SDI XX of SDE XX</i>
Type beheersmaatregel:	<i>(dringende) onderhoudswerken</i>
Planning uitvoering:	<i>niet gekend</i>
Terugkerende maatregel:	<i>Afhankelijk van de omstandigheden</i>
Type premie OE:	<i>Al dan niet met standaard procedure</i>

4. VOORZIENE RESTAURATIEWERKEN VOOR BEHOUD EN WAARDEVERSTERKING OP MIDDELLANGE TERMIJN

Op middellange termijn worden enkele grotere restauratiedossiers voorzien. Binnen het kader van dit beheersplan wordt voorzien om de erfgoedwaarden van de Sint-Martinuskerk zijn waardigheid terug te geven en ervoor te zorgen dat de kerk ook door volgende generaties kan bewonderd worden met al zijn erfgoedwaarde die het bezit.

In praktijk zullen hierdoor enkele punten, die de conservatie van de kerk in het gedrang brengen, moeten opgelost worden. Dringende onderhoudswerken zullen tegen dan reeds achter de rug zijn, maar om een duurzaam beheer en onderhoud te kunnen garanderen vormen de daken en de technische installaties nog een probleem zodat de restauratiedossiers noodzakelijk zijn.

Parallel hiermee zullen, waar mogelijk, ook de erfgoedwaardes van de kerk versterkt worden.

Op middellange termijn worden bijgevolg enkele grotere restauratiedossiers voorzien. In eerste instantie zullen de daken onder handen worden genomen. Hier wordt voorzien om een duurzame dakdichting te creëren die op lange termijn schade aan het kerkinterieur zal vermijden. In hetzelfde dossier zal ook de conservatie van het waardevol tongewelf worden opgenomen.

In verdere fases zullen ook de technische installaties en het interieur van de kerk worden aangepakt. De technische installaties zorgen voor een groot energie verbruik en een slecht omgevingsklimaat in de kerk. Tevens kan vastgesteld worden dat door de verwarming op mazout de wanden van de kerk ook stilaan sterk vervuild zijn.

Mogelijk kan een deel van de technieken vervat worden in andere dossiers om een efficiënte uitvoering te garanderen. Enkel de werken die volgens het erfgoeddecreet premiegerechtigd zijn, zullen in aanmerking komen voor het bekomen van een erfgoedpremie.

85. Stabiliteitsprobleem met gordingen

88. Losliggende moerbalk

86. Loopbruggen in de dwarsbeuk voldoen niet aan veiligheidvoorschriften

89. Lacunes in het pleisterwerk en de drager van het tongewelf

87. Aftekening van een dichtgemetseld Romaans raam in de wanden

90. Schade aan het tongewelf

A. Restauratiewerken aan de daken en zolders (BRD 01)

Verantwoording

De restauratie van de daken en zolders van de Sint-Martinuskerk wordt uitgevoerd uit bouw-technische noodzaak. De bouw-technische problemen zorgen ervoor dat de bouw-technische staat van de daken en zolders niet voldoet om de conservatie van de historisch waardevolle elementen die aanwezig zijn in de kerk en op de zolder te kunnen garanderen.

Het doel van de restauratie van de daken en zolders is bijgevolg de waterdichtheid van de daken terug te kunnen garanderen en de schade die ondermeer door infiltratie van vocht en/of regenwater evenals de structurele-technische problemen te herstellen.

In een tweede deel van deze restauratiewerken wordt voorzien om de waardevolle elementen van de zolders te restaureren. Zo zal de conservatie van het waardevolle tongewelf voorzien worden samen met de conservatie van de Romaanse wanden.

Deze werken worden voorzien in navolging van het onderzoek dat in 2012 werd uitgevoerd door B.J.Delmotte bvba. De aanbevelingen die hier werden gedaan zullen integraal gevolgd worden in functie van de behoud van het historisch tongewelf op lange termijn. Doel van dit deel van de werken is om te garanderen dat de waardevolle elementen van de zolder, die de grootste erfgoedwaarden van de kerk bezitten, voor toekomstige generaties ook te bewonderen blijft. Conservatie en behoud is hier dus het hoofddoel in functie van waardeversterking.

Omschrijving

De toegankelijkheid van de zolderruimtes wordt wel verbeterd. De zolderruimtes en de daken zullen worden aangepast volgens de richtlijnen die worden voorgeschreven door Monumentenwacht Vlaanderen vzw zoals beschreven in de publicatie 'Toegankelijkheid van zolders, kapruimtes, daken en goten'. Bijgevolg zullen alle zolders toegankelijk worden gemaakt met loopbruggen of zullen de bestaande loopbruggen worden aangepast. Ook zullen de nodige klim- en ladderhaken worden voorzien op alle daken. Hierdoor zal het nazicht en onderhoud aan de daken en zolderruimtes in makkelijker, beter en veiliger uitgevoerd kunnen worden.

Het is niet de bedoeling de zolderruimtes publiek toegankelijk te maken, of de zolder open te stellen voor het brede publiek. Er wordt door de eigenaar van de kerk (Kerkfabriek Sint-Martinus Zaventem) wel voorzien om bij speciale gelegenheden of op aanvraag beperkte rondleidingen te laten plaatsvinden. De uitzonderlijke waarde van de Romaanse wanden met historisch schrijnwerk en het tongewelf kunnen zo wel aan het publiek worden voorgesteld met het oog op ondermeer de educatie over erfgoed. Hieromtrent is de conservatie en waardeversterking van het tongewelf en andere waardevolle elementen op de zolder van belang.

De bestemming van de zolderruimtes blijft bijgevolg dezelfde, maar met oog op nazicht, onderhoud en beperkte rondleidingen in de zolders worden de zolderruimtes bereikbaar gemaakt.

Infofiche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:		<i>Restauratie van de daken en zolders opgedeeld in percelen.</i>
Perceel 1: Bouwkundige werken		<i>Restauratie van de daken, incl. houtstructuur, ladderhaken en loopbruggen.</i>
Perceel 2: Stucwerk conservatie		<i>Conservatie van het stucwerk tongewelf en de Romaanse wanden op de zolder.</i>
Perceel 3: Elektrische installaties		<i>Plaatsen van nieuwe verlichting op de zolders</i>
Doelstelling van de beheersmaatregel:		<i>Vernieuwen van de waterdichting van de daken en het verzekeren van het behoud van het tongewelf.</i>
Perceel 1: Bouwkundige werken		<i>Duurzaam verzekeren van de waterdichting en stabiliteit van de daken, incl. toegankelijkheid van de daken en zolders cf. voorschriften Monumentenwacht.</i>
Perceel 2: Stucwerk conservatie		<i>Verzekeren van het behoud van de historische afwerkingslagen cf. de aanbevelingen van B.J. Delmotte bvba tijdens het vooronderzoek.</i>
Perceel 3: Elektrische installaties		<i>Herleggen van de bestaande leidingen (cf. aanbeveling B.J.Delmotte bvba), plaatsen van nieuwe verlichting en maatregelen i.f.v. brandpreventie op de zolders</i>
Opvolgingsnummer:		<i>BRD 01</i>
Type beheersmaatregel:		<i>Restauratie- en Conservatiewerken</i>
Planning uitvoering:		<i>Korte termijn</i>
Terugkerende maatregel:		<i>éénmalig</i>
Type premie OE:		<i>Bijzondere Procedure</i>
Perceel 1: Bouwkundige werken		<i>Premiegerechtigd¹</i>
Perceel 2: Stucwerk conservatie		<i>Premiegerechtigd²</i>
Perceel 3: Elektrische installaties		<i>Niet-premiegerechtigd</i>
Datum premie-aanvraag:		<i>2016</i>
Vermoedelijke uitvoeringsdatum:		<i>2023-2024³</i>

¹ Zal verder worden uitgesplitst en verduidelijkt in het premie aanvraagdossier.
² Zal verder worden uitgesplitst en verduidelijkt in het premie aanvraagdossier.
³ Afhankelijk van de termijn voor toekenning van de premie.

91. Onzorgvuldige herstellingen aan de draagstructuur en storende opstelling van technieken

92. Aantasting van het houtwerk op de zolder

93. Dakgoot van het koor met slechte afwatering

95. Aansluiting van het schip aan de toren met losliggende leien

94. Losliggende, vervuilde en gebroken leien van het schip

96. Schade aan leien en kilgoot

PAROCHIEKERK SINT-MARTINUS VAN ZAVENTEM

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek Sint-Martinus te Zaventem

BEHEERSPLAN
VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

PROJECTARCHITECT: TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba

65

01.07.2016

97. Stookplaats in de kelder van de kerk (onder de sacristie)

100. Bedieningspaneel in de kelder

98. Verwarmingsrooster ter hoogte van het Sint-Martinus Altaar

101. Een van de verwarmingsroosters in het hoogkoor

99. Huidige verlichtingsarmaturen van de zijbeuken

102. Bedieningskast voor de verlichting van de kerk

B. Technische Installaties (BRD 02)

Verantwoording

Tijdens de meest recente interieurinspectie van Monumentenwacht werd vastgesteld dat het binnenklimaat in de Sint-Martinuskerk vermoedelijk een hoge vochtigheidsgraad heeft. Zo werden bijvoorbeeld erg veel oppervlakteschimmels vastgesteld op meerdere cultuur- en cultusobjecten en werd vocht aangetroffen op het Glas-in-lood ramen. Onderzoek door het KIK-IRPA op het topstuk van Van Dijk heeft tevens uitgewezen dat oppervlakte schimmel ook hier aanwezig is. Dit wordt verder opgevolgd door het KIK-IRPA. Tevens kan vastgesteld worden dat het huidige verwarmingssysteem voor vervuiling van de plafonds en de wanden zorgt. Ook de functionaliteit en efficiëntie van het bestaande systeem wordt sterk in twijfel getrokken.

In functie van de vastgestelde problemen werd een studiebureau technieken aangesteld om de voorliggende problemen in eerste instantie te onderzoeken en te analyseren. In navolging daarvan zal het studiebureau gevraagd worden om een voorstel te doen om de voorliggende problemen op te lossen. Vermoedelijk zal het bestaande verwarmingssysteem worden vernieuwd, daar ondertussen reeds duidelijk is dat het huidige systeem niet voldoet aan de meest recente normen voor verwarming in kerkgebouwen voor eredienst. Het systeem zou ook schade berokkenen aan het orgel en cultuur- en cultusobjecten.

Er zal ook worden gekeken naar de mogelijkheden voor het vernieuwen van de elektriciteit en de verlichting. De nood hiervoor gaat uit van een slechte opstelling van de verlichting. Zo zijn meerdere cultuur- en cultusobjecten slecht uitgelicht. Enkele schilderijen in de kerk zijn bijvoorbeeld niet goed te bekijken door slechte verlichting (zoals wordt vastgesteld door monumentenwacht)

Omschrijving

Concreet wordt dus in eerste instantie een studie gemaakt over de bestaande toestand en de problemen die zich voordoen (vervat in ereloon van het studiebureau). Er zal een analyse worden gemaakt van de ernst van de problemen en het studiebureau zal een voorstel doen voor de huidige problemen op te lossen.

Aan de hand van deze analyse zal dan een dossier worden opgesteld voor het aanpassen en/of vernieuwen van de technische installaties. Een concrete invulling en omvang van het dossier zal dus verder hieruit moeten blijken.

Er zal gekeken worden naar de alle technische installaties, zo zal ook een verdere analyse van de brandveiligheid worden bekeken.

Mogelijk zullen in functie van het aanpassen van de technische installaties ook bouwkundige werken uitgevoerd moeten worden. Het uitbreken en terugplaatsen van tegels voor het plaatsen van het verwarmingssysteem is hiervan een mogelijk voorbeeld.

Infotafel van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Aanpassen/vernieuwen van de technische installaties in de kerk.

Perceel 1: Bouwkundige werken

Bouwkundige werken die gerelateerd zijn aan de beide percelen voor vernieuwen van de technische installaties in de kerk (bvb. uitbreken en terugplaatsen tegels).

Perceel 2: HVAC

Aanpassen/vervangen van het systeem HVAC.

Perceel 3: Elektriciteit

Aanpassen/vernieuwen van de elektrische installaties

Doelstelling van de beheersmaatregel:

Installeren van een duurzaam systeem HVAC en esthetisch verantwoorde verlichtingsinstallatie

Perceel 1: Bouwkundige werken

Werken i.f.v. technische installaties en oplossen van de hoge vochtigheid

Perceel 2: HVAC

Aanpassen of plaatsen van een nieuw systeem dat beantwoordt aan de eisen van het monument en ecologisch verantwoord is. incl. brandveiligheid

Perceel 3: Elektriciteit

Aanpassen of vernieuwen van de verlichting die beantwoordt aan de erfgoedwaarden van de kerk en aanpassen van de storende leidingen op de zolders. Incl. brandveiligheid

Opvolgingsnummer:

BRD 02

Type beheersmaatregel:

Technische installaties

Planning uitvoering:

Middellange termijn

Terugkerende maatregel:

éénmalig

Type premie OE:

Perceel 1: Bouwkundige werken

Bijzondere Procedure

Perceel 2: HVAC

Niet-premiegerechtigd

Perceel 3: Elektriciteit

Niet-premiegerechtigd

Datum premie-aanvraag:

2017

Vermoedelijke uitvoeringsdatum:

2025

103. Bestaande verlichting van de zijbeuken van de kerk

104. Bijkomende spots voor het uitlichten van de cultuur- en cultusobjecten in de kerk

105. Zichtbare leidingenbundel op zolder onder het tongwelf

107. Visueel storende kabelgoot gemonteerd op de Romeinse wand met waardevol pleisterwerk.

106. Plaatsing van leidingen ter hoogte van slecht herstelde structuur

108. Kabelgoot en afvoerbuis gemonteerd op de Romeinse wand, visueel en functioneel storend geplaatst.

PAROCHIEKERK SINT-MARTINUS VAN ZAVENTEM

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek Sint-Martinus te Zaventem

BEHEERSPLAN
VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

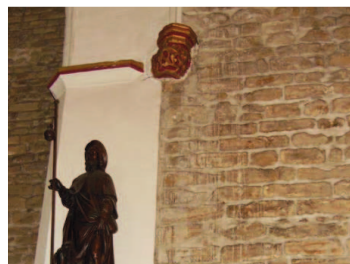
PROJECTARCHITECT: TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba

67

01.07.2016

109. Zoutafzetting op de wanden en pleisterwerk ten gevolge van vocht

110. Aftekening van vervuiling op de natuursteenwanden

111. Vervuiling van de gewelfvlakken

112. Schade en vervuiling aan het pleisterwerk

113. Zwarte verkleuring van de wanden van het natuursteen

114. Aftekening van de romaanse wanden door het pleisterwerk

C. Interieurrestauratie (BRD 03)

Verantwoording

Zoals reeds eerder vermeld vertonen de wanden en de plafonds vervuiling die mogelijk veroorzaakt wordt door het huidige verwarmingssysteem. Daarnaast zijn ook op meerdere plaatsen barsten en scheuren in het pleisterwerk vastgesteld. De meeste hiervan zijn niet structureel, daar waar dit wel het geval is werden deze reeds hersteld in hoger vernoemde beheersmaatregelen.

De vervuiling die op dit moment zichtbaar is zal zich de komende jaren vermoedelijk nog meer manifesteren. Door de geplande restauratiewerken zal dit zich bovendien nog duidelijker zichtbaar worden. De onderhavige interieurwerken zijn bijgevolg noodzakelijk om de vervuiling tijdig te kunnen wegwerken, voordat het storend wordt voor de gebruikers van de kerk.

Bijkomend zal ook de schade aan houten interieurelementen grondig worden aangepakt. Grote niet verplaatsbare interieur elementen zullen behandeld worden tegen houtborende insecten en de aanwezige oppervlakte schimmels zullen verwijderd worden.

De vloeren tot slot worden eveneens grondig gereinigd en waar nodig zullen plaatselijk ook herstellingen worden uitgevoerd, al zal dit laatste echter zeer beperkt blijven. De huidige matten die de bestaande vloer schade toerichten, zal tevens worden vervangen.

Cf. de bevindingen met betrekking tot de draagkracht van de kolommen van de kerk die door Triconsult nv werden gemaakt na het uitvoeren van het stabiliteits-technisch onderzoek uit 2016, dienen micropalen geplaatst te worden onder de kolommen van de kerk om de stabiliteit te kunnen garanderen

Omschrijving

Concreet wordt er voorzien op al het beschilderde pleisterwerk opnieuw te schilderen. Voorafgaand zal het onderliggende pleisterwerk grondig worden nagekeken. Barsten worden hersteld, lacunes worden ingevuld en daar waar gevolgen van vochtschade zichtbaar is wordt het pleisterwerk lokaal verwijderd en vernieuwd. Voor dit laatste zal voorafgaandelijk nagegaan worden op een zoutbufferende pleister nodig is of niet, hoe dan ook werden in eerder vermelde beheersmaatregelen al de oorzaken van de vochtproblemen weggenomen, zodoende dat herstel van de schade duurzaam kan worden uitgevoerd in voorliggende interieurrestauratie.

De wanden waar natuursteenmetselwerk zichtbaar is zullen gereinigd worden met een gepast reinigingssysteem. Dit systeem moet toepasbaar zijn in desbetreffende interieur. Er wordt hier mogelijk aan reinigingspasta's gedacht.

De vloeren worden gereinigd en waar barsten storend zijn, of een gevaar betekenen voor de gebruikers van de kerk zullen deze lokaal hersteld worden. De matten die momenteel aanwezig zijn in de kerk worden tevens vervangen door nieuw tapijt uit naalddruif, dat geen schade aanricht aan de waardevolle vloerbetegeling en de graven.

De werken aan de vloer laten het toe dat de stabiliteitswerkzaamheden aan de kolommen ook uitgevoerd kunnen worden.

Tot slot zullen ook de houten kunst- en cultusobjecten worden beschermd tegen houtborende insecten. Hierbij zullen ondermeer niet verplaatsbare interieur elementen door middel van een zuurstof arme methode behandeld worden. Maatregelen om nieuwe schade in de toekomst te vermijden worden eveneens voorzien, zo zal kurk worden geplaatst om contact tussen koude ondergronden en de interieurelementen weg te werken.

Infofiche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Herstel- en reinigingswerken aan wanden, plafonds en vloeren van het interieur. Uitvoeren van houtbescherming.

Doelstelling van de beheersmaatregel:

'Opfrissen' van het interieur dat vervuild is door de verwarming op stookolie, beschadigd is door hoge vochtigheid en meerdere scheuren vertoont. Herstellen van schade aan houten elementen door insectenvraat.

Opvolgingsnummer:

BRD 03

Type beheersmaatregel:

Interieurrestauratie

Planning uitvoering:

Middellange termijn

Terugkerende maatregel:

éénmalig

Type premie OE:

Bijzondere Procedure

Premiegerechtigd¹

Datum premie-aanvraag:

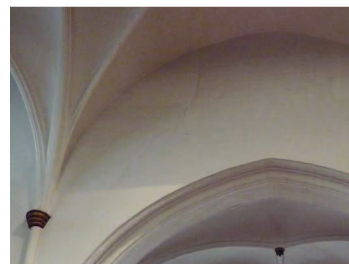
2017

Vermoedelijke uitvoeringsdatum:

2025²

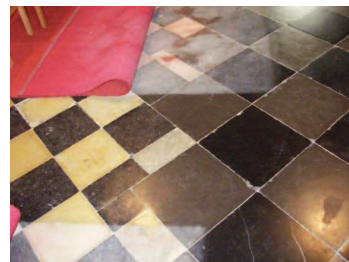
115. Barsten in pleisterwerk op de gewelven

116. Vervuiling wanden en barsten

117. Impact van het schurend effect van de matten op de graven

119. Schurend effect van de matten zorgt voor kleurverschillen op de stenen vloerbekledingen

118. Schade aan houten beeld door houtborende insecten

120. Schade aan houten schrijnwerk door houtborende insecten

¹ Werken aan interieurelementen die niet als cultuurgood erkend zijn komen niet in aanmerking voor een premie. Zal verder worden uitgesplitst en verduidelijkt in het premie aanvraagdossier.
² Afhankelijk van de termijn voor toekenning van de premie.

121. Glasramen van het koor, Noord

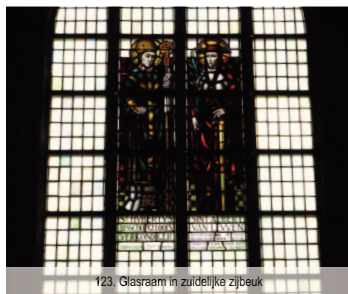
124. Glasramen van het koor, Oost

122. Glasraam met de beeltenis van Sint-Martinus

125. Glasraam in de doopkapel, stijl verschilt van andere glas-in-loodramen

123. Glasraam in zuidelijke zijbeuk

126. Glasramen met emblemen

D. Glas-in-lood Restauratie (BRD 04)

Verantwoording

Er wordt voorzien werken uit te voeren aan de glasramen van de kerk. De reden hiertoe zijn de opmerkingen die reeds werden gegeven door Monumentenwacht vzw. Tijdens hun plaatsbezoeken werd vast gesteld dat vocht vocht en vuil aanwezig is tussen de glasramen en de voorzetsbeglazing. Mogelijk werden de voorzetsramen niet correct geplaatst.

Tijdens enkele plaatsbezoeken van het studieteam werd het vuil tussen de 2 glaslagen ook vastgesteld. Tevens werd geconstateerd dat de ramen plaatselijk problemen vertonen aan de stabiliteit van de verlodingen.

In functie van het versterken van de erfgoedwaarden, evenals in functie van de conservatie van de waardevolle elementen van de Sint-Martinuskerk werd bijgevolg de keuze gemaakt om de restauratie van de glasramen op te nemen in het voorliggend beheersplan en restauratiedossier.

Omschrijving

De glasramen zullen uitgenomen en herplaatst worden mits correcte dimensionering van de luchtpouw volgens de richtlijnen van Onroerend erfgoed. De glasramen worden gereinigd en de glasschildering gefixeerd waar nodig. Het loodnet wordt gecontroleerd en hersteld. Andere ingrepen lijken niet vereist.

Infofiche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:	<i>Restauratiewerken / bouwtechnische ingrepen aan de Glas-In-Lood ramen</i>
Doelstelling van de beheersmaatregel:	<i>Restauratie van de Glas-In-Loodramen en vernieuwen van de voorzetsbeglazing.</i>
Opvolgingsnummer:	<i>BRD 04</i>
Type beheersmaatregel:	<i>Schrijnwerkrestauratie</i>
Planning uitvoering:	<i>Middellange termijn</i>
Terugkerende maatregel:	<i>éénmalig</i>
Type premie OE:	<i>Bijzondere Procedure Premierechtigd¹</i>
Datum premie-aanvraag:	<i>2017</i>
Vermoedelijke uitvoeringsdatum:	<i>2025²</i>

127. Detail van een Glas-In-Lood raam

128. Detail van een Glas-In-Lood raam van het koor

129. Detail van een Glas-In-Lood raam

131. Detail van een Glas-In-Lood raam

130. Glas-in-loodraam van het koor, exterieurzijde

132. Glaz in loodraam, exterieurzijde

¹ Zal verder worden uitgesplitst en verduidelijkt in het premie aanvraagdossier.
² Afhankelijk van de termijn voor toekenning van de premie.

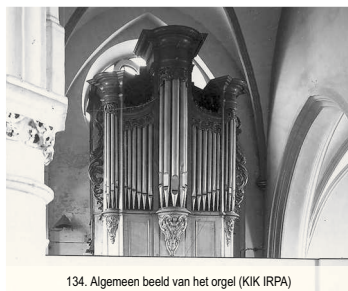

133. Recente foto van het orgel

135. Recent detailbeeld van het Orgel

134. Algemeen beeld van het orgel (KIK IRPA)

136. Detail (KIK IRPA)

Infofiche van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Restauratie van het portaalorgel i.f.v. het bespeelbaar maken

Doelstelling van de beheersmaatregel:

Restauratie in functie van behoud en bespeelbaar maken, omvang en noodzaak te bepalen na voorafgaand

Opvolgingsnummer:

BRD 06

Type beheersmaatregel:

Restauratie Orgel (onroerend door bestemming)

Planning uitvoering:

Lange termijn

E. Restauratie van het Orgel (BRD 06)

Verantwoording en omschrijving

Op 17 november 2015 werd dhr. Michel Lemmens van de dienst Onroerend Erfgoed geconsulteerd in verband met het orgel van de Sint-Martinuskerk te Zaventem. Dit in het kader van het opstellen van onderhavig beheersplan. Bij een test van het orgel werd het als 'niet-bespeelbaar' bestempeld door het niet functioneren van meerdere orgelpijpen hoewel het pijpwerk homogeen bewaard is.

Het betreft een waardevol portaalorgel dat dateert van 1769 en dat gepneumatiseerd werd door Vanderloo in de eerste helft van de 20ste eeuw. De referentiefase bij een mogelijke restauratie dient bijgevolg de situatie uit het derde kwart van de 19de eeuw te zijn.

Er dient een voorafgaand onderzoek uitgevoerd te worden om na te gaan welke werken mogelijk zijn aan het orgel, en wat de impact kan zijn op het terug bespeelbaar maken. Tevens dient onderzocht te worden hoe en door wie het op regelmatige basis bespeeld kan worden, wat een voorwaarde is voor het toekennen van een premie. Mogelijk kan de plaatselijk academie hier gebruik van maken, er was hiervoor eerder reeds interesse geuit.

Naast het bespeelbaar maken zal ook de nabije omgeving van het orgel (oksaal) moeten aangepakt worden. Zo wordt voorgesteld om de achterwand te herpleisteren en de restauratie van de houten vloer en de trap naar het oksaal aan te pakken zodat functioneel gebruik en visuele impact van het orgel in de kerk verbetert.

Bij mogelijke werken in de kerk dient het orgel integraal afgekast te worden door een orgelbouwer om schade te vermijden. Bij een eventuele restauratie is een volledige demontering noodzakelijk. Een temperatuursensor in de buurt van het orgel is noodzakelijk. Een max temp van 19°C kan aanvaard worden. In de kerk max 16°C en max tempstijging van 2° C per uur. Op basis van de doorgegeven klimaatmetingen van BEC is er momenteel geen probleem.

De kerkfabriek heeft momenteel geen prioriteit aan de restauratie van het orgel, wel aan de instandhouding. Op langere termijn kan het opnieuw bespeelbaar maken zeker overwogen worden.

Terugkerende maatregel:

Type premie OE:

éénmalig

Bijzondere Procedure

Premierechtigdig¹

te bespreken

te bespreken²

Datum premie-aanvraag:

Vermoedelijke uitvoeringsdatum:

¹ Onroerend door bestemming, er dient voldaan te worden aan de voorwaarden van Art. 11.2.3. van het erfgoeddecreet om voor een premie in aanmerking te komen.

² Afhankelijk van de termijn voor toekenning van de premie.

PAROCHIEKERK SINT-MARTINUS VAN ZAVENTEM

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek Sint-Martinus te Zaventem

BEHEERSPLAN
VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

PROJECTARCHITECT: TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba

73

01.07.2016

5. VALORISATIE VAN HET KERKGEBOUW

Als laatste groep van beheersmaatregelen worden de richtlijnen besproken die het gebruik van de kerk moeten garanderen. Voor het gebruik van de kerk voor katholieke erediensten wordt verwezen naar het kerkenbeleidsplan. De richtlijnen voor het overige gebruik in functie het optimaliseren van de communicatie over de erfgoedwaarden van het kerkgebouw worden hier verder beschreven.

A. Openstellen van het kerkgebouw

De Sint-Martinuskerk te Zaventem neemt deel aan het project 'Open Kerken'. Dit is een stichting die tot doel heeft om het religieus erfgoed, van iedere erkende godsdienst, in België te ontsluiten voor een ruim publiek. Hier worden kerkgebouwen als belangrijke landschappelijke, monumentale en culturele kenmerken in een dorp of stad aanzien.

Door de gebouwen voor het brede publiek toegankelijk te maken, naast de opening tijdens erediensten, hoopt de stichting zowel bezoekers als de lokale bevolking te informeren en een gastvrije sfeer te scheppen. Ook organiseren ze Open Kerkendagen. Een 'Open Kerk' krijgt tevens een logo als aanduiding van het lidmaatschap.

De Sint-Martinuskerk opent zo dagelijks de deuren. Tijdens

137. Logo "Open Kerken"

de winter- en herfstmaanden is dit van 9u tot 16u30 en de rest van het jaar van 9u tot 18u. Op deze wijze is zowel het monument als zijn aanwezige culturele erfgoed voor het brede publiek toegankelijk en kunnen belangrijke kunstwerken als bijvoorbeeld het schilderij 'Sint-Martinus deelt zijn mantel met een bedelaar' van Van Dijk, worden bezichtigd.

Het openstellen van de Sint-Martinuskerk gaat verder dan enkel permanente open voordeur. Zo is het bijvoorbeeld ook mogelijk om, op aanvraag, rondleidingen met een gids te doen in de kerk.

Daarnaast kan er een bezoek worden gebracht aan de zolders, met het historisch tongewelf. Dit laatste is echter enkel met een kleine groep mogelijk, vermits de toegankelijkheid van de zolders geen grote groepen aan kan.

Tot slot is de kerk ook nog toegankelijk tijdens Open Monumentendag en vinden er regelmatig concerten plaats in de kerk.

Het open stellen van het kerkgebouw voor het brede publiek, naast de gebruikelijke erediensten, dient maakt eigenlijk deel uit van de sociaal-culturele achtergrond die religieuze erfgoedrelicten met zich meedragen.

Het is nog maar enkele decennia geleden dat de erediensten in kerken zelfs dagelijks veel volk aantrokken. Dit is recent echter sterk veranderd, de wekelijkse zondagsvieringen trekken vandaag de dag niet veel gelovigen meer aan. Bovendien is de gemiddelde leeftijd van de gelovigen die de eredienst komen hoog. Het gebruik van deze grote gebouwen is dus sterk verminderd, maar de kosten voor het beheer en het onderhoud van de gebouwen blijven wel gelijk.

Onderhoud en beheer van een kerk kost geld en voor het merendeel van het religieuze erfgoed worden deze kosten gedragen door de overheid. Indien deze gebouw enkel voor erediensten met een lage bezetting gebruik worden, is het moeilijk te verantwoorden van de hoge kosten voor het onderhoud door de overheid te laten betalen.

Door de lage opkomst bij erediensten is het, ook voor de stichting 'Open Kerken', meer dan logisch dat dit religieuze erfgoed ook naast de erediensten, voor het brede publiek toegankelijk is.

Om de kosten voor beheer, onderhoud en ook voor restauratiewerken te verantwoorden moet een kerk gebouw zijn sociaal-culturele karakter dus meer actief gaan gebruiken.

Het openstellen van de kerk, de sporadische begeliede bezoeken, concerten of mogelijke tentoonstellingen zijn een zeer goede stap in de richting van een breed sociaal-cultureel gebruik van de kerk. Er kan hier echter zelfs nog efficiënter mee omgegaan worden. Ook kan informeren over erfgoed en erfgoededucatie een mogelijke bijkomende extra activiteit worden in de kerk. Om de beheersvisie te kunnen verwezenlijken zal verder moeten nagedacht worden wat een mogelijke functie kan zijn van de kerk naast zijn gebruikelijke erediensten en hoe de hedendaagse Sint-Martinuskerk zijn sociaal-culturele plek in Zaventem terug kan innemen.

Infotafel van de beheersmaatregel

Beknopte beschrijving:

Onderzoeken van de mogelijke functieuitbreiding van de kerk

Doelstelling van de beheersmaatregel:

Onderzoeken van de toegankelijkheid van de kerk naast de gebruikelijke erediensten

Planning uitvoering:

middellange termijn

Type premie OE:

Niet-premiegerechtigd

PAROCHIEKERK SINT-MARTINUS VAN ZAVENTEM

BEHEERSPLAN
VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek Sint-Martinus te Zaventem

PROJECTARCHITECT: TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba

6. LIJST MET SUBSIDIEERBARE WERKEN

In functie van een overzicht van de mogelijk subsidiëerbare werken werd een lijst opgesteld die een overzicht geeft van alle verschillende dossiers die hierboven werden behandeld en waarvoor een premie aangevraagd kan/zal worden.

Daarnaast werd een lijst opgesteld in functie werkzaamheden die binnen het beheersplan passen maar die niet voorzien werden. Deze werken kunnen mogelijk worden uitgevoerd indien schade opduikt die niet werd voorzien. Dit met het oog op een degelijk onderhoud te kunnen voorzien voor het gebouw.

1126 SINT-MARTINUSKERK TE ZAVENTEM
BEHEERSPLAN

Lijst met opsomming van de werkzaamheden

Artikel	Omschrijving	Eenmalig*	Terugkerend**	Vrijstelling toelating	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekend	Opmerking
0 Algemene dossiers							Dossiers zoals beschreven in hoofdstukken VI.3 en VI.4, in al zijn mogelijke aspecten en omvang
01 Onderhoudswerkzaamheden							
	Onderhoudswerken in functie van vochtproblemen	x			x		
	Onderhoudswerken in functie van stabiliteitsproblemen	x			x		
	Onderhoudswerken in functie van het herstellen van vochtschade	x			x		
	Algemene onderhoudswerken aan het gebouw, incl. cultuuroederen	x			x		Werkzaamheden te motiveren bij premieaanvraag
02 Restauratie dossiers							
	Restauratiewerken aan de daken en zolders						
	<i>Perceel 1: Daken en zolders</i>	x			x		
	<i>Perceel 2: Stucwerk Conservatie</i>	x			x		
	Technische installaties						
	<i>Perceel 1: Bouwkundige werken</i>	x					
	<i>Perceel 2: HVAC</i>	x					
	Interieurrestauratie	x			x		Werken aan interieurelementen die niet als cultuurogoed erkend zijn, zijn niet premiegerechtigd. Verder uit te splitsen bij premieaanvraag
	Ingrepen aan Glas-in-lood	x			x		
	Restauratie Sint-Martinus van Antoon Van Dijk	x			x		Als erkenning als cultuurogoed door ornamentele bestemming
	Restauratie van het Orgel	x			x		Orgel is onroerend door bestemming, er dient voldaan te worden aan de voorwaarden van art. 11.2.3 van het erfgoeddecreet

Artikel	Omschrijving	Eenmalig*	Terugkerend**	Vrijstelling toelating	Premie gerechtigd	Forfaitair verrekenend	Opmerking
							Werkzaamheden in functie van onderhoud van het gebouw die niet vervat zijn onder de dossiers beschreven in hoofdstukken VI.3 en VI.4. De omvang ervan wordt verder gedefinieerd bij de verklarende woordenlijst.
1	Algemene onderhoudswerkzaamheden						
	Leveren en plaatsen van beschermingen tegen vocht, schimmels, zwammen en ongedierte	x			x		
11	Herstellen en verstevigingswerken aan funderingen	x			x		
23	Herstellen, reinigen en vernieuwen van metselwerk (binnen en buiten)	x			x		
24	Herstellen, beschermen en vervangen smeed- en gietijzer	x			x		
25	Reinigen, herstellen en vernieuwen van natuursteen	x			x		
26	Reinigen, herstellen en vernieuwen van waardevolle gevelbekledingen	x			x		
27	Reinigen, vernieuwen en herstellen van voegwerk	x			x		
28	Herstellen van klokken een torenuurwerk en toebehoren	x			x		
	Herstellen en vernieuwen aan regenwaterafvoer van de daken, incl. goten, standpijpen, dolfijnen en ondergrondse leidingen en putten	x			x		
	Nazicht, bescherming, herstellen en vernieuwen van houtconstructies (daken, gewelven, plafonds, vloeren en wanden)	x			x		
31	Herstellen en vernieuwen van dakbedekkingen	x			x		
	Herstellen en vernieuwen van dakdetails (zoals nokken, noordbomen, kilgoten, dakkapellen, dakschrijnwerk,...)	x			x		
33	Plaatsen, vernieuwen, herstellen van ladderhaken en andere beveiligingen	x			x		
41	Schilderen, vernieuwen en herstellen van binnen- en buitenschrijnwerk	x			x		
42	Vernieuwen en herstel van glas-in-loodramen	x			x		
43	Vernieuwen en herstel van voorzetbeglazing	x			x		
51	Reinigen, herstel en vervangen van waardevolle vloerbekledingen	x			x		
52	Herstel, vernieuwen en plaatsen van waardevolle wandbekledingen	x			x		
	Herstel, vernieuwen en plaatsen van waardevolle plafond- en gewelfbekledingen	x			x		
53	Reinigen, herstellen, vernieuwen, herstellen van trappen in hout, natuursteen of metselwerk	x			x		
56	Reinigen en herstellen van cultuurgoederen	x			x		
	Schilderen, vernissen en (her)plaatsen van andere afwerkingslagen van schrijnwerk		x		x		Terugkerende cyclus cf. voorschriften fabrikant
61	Schilderen, vernissen en (her)plaatsen van andere afwerkingslagen van wanden		x		x		Terugkerende cyclus cf. voorschriften fabrikant
62	Schilderen, vernissen en (her)plaatsen van andere afwerkingslagen van plafonds		x		x		Terugkerende cyclus cf. voorschriften fabrikant
63	Schilderen, vernissen en (her)plaatsen van andere afwerkingslagen van ijzerwerk		x		x		Terugkerende cyclus cf. voorschriften fabrikant
64	Schilderen, vernissen en (her)plaatsen van andere afwerkingslagen van houtwerk		x		x		Terugkerende cyclus cf. voorschriften fabrikant
65							

verklarende woordenlijst	
Werkzaamheden	betreft het uitvoeren van werken met inbegrip van leveren en (her)plaatsen van de benodigde materialen
Beschermingen/beschermen	Alle nodige werkzaamheden die curatief en/of preventief werkzaam zijn tegen beschadiging van een nader te bepalen oorzaak van schade
Herstellen/herstel	Alle nodige werkzaamheden die schade ongeacht zijn oorzaak hersteld door het in zijn originele staat terug brengt, incl. mogelijke bijkomende verstevigingen en andere aanpassingen die nodig worden geacht om de schade op een duurzame wijze te herstellen
Nazicht	Controle op het voorkomen van schade visueel of met behulp van meetapparatuur
Reinigen	Alle nodige werkzaamheden om schadelijke vervuiling te verwijderen van de nader te bepalen bouwelementen. Uitgezonderd het dagdagelijks kuisen, afstoffen of opruimen.
Vervangen/vernieuwen	Betreft de werkzaamheden voor het vervangen of vernieuwen van beschadigde materialen door identieke elementen
Verstevigingswerken/verstevigen	Het aanbrengen van mogelijke bijkomende verstevigingen en andere aanpassingen die nodig worden geacht om stabiliteit te garanderen
(Her)plaatsen	Het opnieuw of terug plaatsen van beschadigde of verdwenen materialen i.f.v. opwaarderen van het monument
Afwerkingslagen	Lagen aan te brengen met een borstel
Ongedierte	Het betreft organismen die schade toebrengen aan waardevolle elementen van het gebouw (bvb. houtborende insecten, duiven,...)
*Eenmalig	Betreft werkzaamheden aan een specifiek bouwkundig element of cultuurgood die binnen het kader van dit beheersplan normaal slechts eenmaal voorkomen. In uitzonderlijke gevallen kan de schade toch sneller terug komen dan voorzien waardoor het kan voorkomen dat het alsnog meermaals voorkomt.
**Terugkerend	Betreft werkzaamheden die op een regelmatige basis moeten herhaald worden om een duurzaam onderhoud van het monument te garanderen. Indien dit niet het geval is betreft het een éénmalige beheersmaatregel.

PAROCHIEKERK SINT-MARTINUS VAN ZAVENTEM

OPDRACHTGEVER: Kerkfabriek Sint-Martinus te Zaventem

BEHEERSPLAN
VI. MAATREGELEN EN WERKZAAMHEDEN

PROJECTARCHITECT: TV Ebtca bvba en Studio Roma cvba

83

01.07.2016

VII. OPVOLGING, EVALUATIE EN CONCLUSIES

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en **STUDIO ROMA** cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

A. Beheren van de Sint-Martinuskerk

Behoud en versterken van de erfgoedwaarden van het gebouw

Zoals reeds bij de visie op het beheer werd vermeld dienen het behoud en de instandhouding van het kerkgebouw in relatie te staan met en in dienst te staan van de erfgoedwaarden die het gebouw bezit.

Met de voorliggende beheersmaatregelen zal er eerst en vooral voor gezorgd worden dat belangrijkste schade op korte termijn kan worden opgelost en de oorzaken ervan in eerste instantie tijdelijk weg te werken in afwachting van een definitieve oplossing. (VI.3 Dringende onderhoudswerken op korte termijn) Zo kan verdere schade aan het gebouw niet meer optreden.

Nadien wordt de focus van dringende werken verlegd naar het bieden van een definitieve oplossing voor de problemen die het gebouw vertoont (VI.4 Voorziene restauratiewerken voor behoud en waardeversterking op middellange termijn). Met behulp van restauratiewerken zal ervoor gezorgd worden dat minstens voor de komende 30 jaar het gebouw bewaard kan blijven. Hierbij zal tevens gekeken worden naar de erfgoedwaarde van het gebouw. Waar mogelijk zullen werken worden uitgevoerd om de elementen die het gebouw waardevol maken op te waarderen.

Tot slot kan gezocht worden naar nog meer mogelijkheden voor een optimale communicatie van de erfgoedwaarden van het gebouw naar de bezoekers en de voorbijgangers (VI.5 onderzoeken i.f.v. behoud en waardeversterking op lange termijn) en waar nodig worden werken uitgevoerd om deze doelstelling verder te ontwikkelen zonder hierbij het permanente onderhoud van het gebouw te vergeten (VI.2 Beheer en onderhoud en VI.6 Behoud en waardeversterking).

Gebruik als gebedshuis en toegankelijkheid verbeteren i.f.v. erfgoededucatie.

Het uitvoeren van deze maatregelen heeft natuurlijk zijn kostprijs. Om dit te verantwoorden in relatie tot het dalend aantal kerkgangers wenst de kerkfabriek de toegankelijkheid van het gebouw te vrijwaren en te verbeteren zonder de erfgoedwaarde te schaden. Tegelijk vormt de informatieverstrekking over de erfgoedwaarden van de kerk en zijn geschiedenis een belangrijke pijler van het beheer van het gebouw. In eerste instantie blijft de kerk natuurlijk wel zijn functie als gebedshuis voor katholieke gelovigen behouden. Dergelijke functie verzekert tegelijk het onderhoud van het monument.

Er wordt geopteerd om de huidige activiteiten die hieromtrent reeds plaatsvinden, verder te laten groeien en dit indien nodig beter te kaderen en zo de communicatie over het gebouw naar de bezoekers te optimaliseren (VI.7 Richtlijnen voor het optimaliseren van communicatie over de erfgoedwaarden van het kerkgebouw).

B. Opvolging en evaluatie

Opvolging en evaluatie

De opvolging en evaluatie van de uitvoering van het beheersplan zal door de kerkfabriek zelf gebeuren. Door de aanstelling als ontwerper voor de uitvoering van enkele onderhoudsprojecten en grotere restauratiedossiers, zal de kerkfabriek hierbij ook bijgestaan worden door TV Studio Roma cvba en Ebtca bvba.

Door de opvolging van de voorziene werkzaamheden aan de Sint-Martinuskerk zal op regelmatige basis worden teruggekoppeld met de erfgoedconsulent over de verschillende dossiers. Tijdens de eerste jaren van het beheersplan zal er bijgevolg minstens éénmaal per jaar worden overlegd met de erfgoedconsulent, tijdens de meeste jaren (veel) vaker. Hierdoor is de opvolging van het beheersplan tijdens het eerste decennium verzekerd. Tijdens uitvoering van werken zal de erfgoedconsulent op de werfvergadering uitgenodigd worden, daarnaast zal na uitvoering van de werken een verslag worden opgesteld van de restauratie, de uitvoering kan ook gevolgd worden in de werfverslagen.

Na uitvoering van alle werken wordt voorzien om minstens elke 5 jaar een grondige evaluatie te houden van het beheersplan en hierbij de stand van zaken na te gaan. Bij deze evaluatie zal de kerkfabriek het ontwerpteam, Onroerend erfgoed en/of andere betrokkenen uitnodigen. Voorafgaand aan dit overleg zal een algemene inspectie van het gebouw plaatsvinden. Bij problemen kan een bijkomende detailinspectie volgen. Bij de bespreking ter evaluatie van het beheersplan zal een verslag opgesteld worden dat aan de betrokken erfgoedconsulent zal worden bezorgd.

In dat verslag wordt de toestand op dat ogenblik vermeld, eventuele nieuwe problemen krijgen specifieke aandacht en een vermelding in een aparte rubriek. Deze problemen worden geduid en van eventuele gekende oorzaken wordt melding gemaakt. Indien reeds beschikbaar wordt een eerste aanzet tot stappenplan, om aan de problemen te verhelpen, verwerkt in het verslag. Aan het eind van het verslag worden duidelijke actiepunten en een planning meegegeven.

Indien het wenselijk wordt geacht om het beheersplan in overleg met de eigenaar, gebruiker, de ontwerper en de erfgoedconsulent bij te sturen, dan wordt dit mee opgenomen in het verslag. Indien het beheersplan aan herziening toe zou zijn, wordt dit eveneens vermeld.

VIII. BIJLAGEN

KERKFABRIEK SINT-MARTINUS ZAVENTEM

Kerkplein 16
1920 Zaventem

TV EBTCA bvba en STUDIO ROMA cvba

Abdij Vlierbeek 7
3010 Kessel-Lo

Bijlagen	Niet van toepassing (en dus niet bijgevoegd)	Bijgevoegd (nummering!)
Perimeter van gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en N-pijl)		Bijlage 1
Lijst van premiegerechtigde werken		Bijlage 2
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating		Bijlage 3
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing	
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing	
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed die in aanmerking komen voor een premie met aanduiding op kaart	Niet van toepassing	
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Niet van toepassing	
Lijst van cultuurgoederen die in aanmerking komen voor een premie		Bijlage 4
Lijst van premiegerechtigde werken aan een orgel dat dateert van na WOI	Niet van toepassing	
Lijst van handelingen waarvoor CBS niet kan oordelen dat ze van die aard zijn om wezenlijke eigenschappen van een DG/SG te verstoren	Niet van toepassing	
Extra bijlage (bvb. foto's, ...)		Bijlage 5: goedgekeurd kerkenbeleidsplan